

Kulturminneforvaltningens reformasjonsproblem

Sondre Bruvik

Institutt for Arkeologi, Historie og Konservering

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2018

Kulturminnevernets reformasjonsproblem

© Forfatter

År 2018

Tittel: Kulturminneforvaltningens reformasjonsproblem

Forfatter Sondre Bruvik

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Det er liten tvil i forskermiljøet at Norges kulturminnelov har gitt en svært god beskyttelse til enkelte deler av landets arkeologiske anlegg og objekter. Beskyttelsen gjaldt originalt alle strukturer, anlegg og sport fra mennesker, men har senere blitt utvidet til å blant annet inkludere bygninger eldre enn 1650, samiske og skip eldre enn hundre år. Bakgrunnen for denne loven var å danne grunnlaget for en helhetlig nasjonalfølelse for nordmenn som akkurat hadde vært i en flere hundre år lang union med Danmark og senere Sverige. Den første loven kom dermed i 1905 og grensen ble satt til 1537, også kjent som reformasjonen. Betydningen i denne hendelsen skjedde i form av en overgang fra den romersk-katolske kirken og til evangelisk-luthersk tro. I realiteten gjorde dette at kongen av Danmark fikk kontroll over landet, og Norge i realiteten gikk fra å være i union, til å bli underlagt. Av slike årsaker ble det bestemt at denne perioden ikke var nyttig i konstruksjonen av en nasjonalfølelse og ble dermed utelukket.

Dette har medført at kulturarven fra før 1537 har et svært godt vern, men etterreformasjonen blir ikke tildelt tilsvarende status. Ringvirkningene har ført til få utgravninger av slike kulturlag og dermed blir kunnskapen om denne perioden svekket. Forvaltningsapparatet i Norge har tilsynelatende gjort svært lite for å bedre situasjonen til denne kulturarven, til tross for å ha signert Maltakonvensjonen i 1995, som forplikter organene til å ta vare på all menneskelig aktivitet fra tidligere perioder. Kulturminnelovens definisjon av hva et fornminne er, passer utmerket til både før-og etterreformatorsk materiale med et tilsvarende sett med verdier som kan tilskrives. Likevel er det en utdatert ideologi som fortsatt preger hvordan forvaltningen i Norge arbeider. Kritikken rettet mot forvaltningsapparatet om manglende innsikt og fraværende interesse for denne delen av norsk kulturarv. Utgravninger av etterreformatorske anlegg har påvist å inneholde kunnskap som ikke finnes i gjenlevende skriftlige kilder fra perioden strukturene er fra. Et av kriteriene Riksantikvaren bruker for fredning er betydning for enten nasjonal eller lokal historie, noe som slike strukturer har, i form av å kunne tilføre kunnskap til en periode som ikke har vært fokusert på.

Forord

Jeg vil gjerne takke min veileder Ingrid Fuglestvedt for alle samtalene som har hjulpet meg med oppgaven min og kommet med gode kommentarer til både struktur og innhold. Dette har vært enormt viktig. Jeg vil også vise min takknemlighet til Silje Hauge hos Oslo byantikvar for tilgangen til databasen deres for tilgangen til mitt kildemateriale og aktualisering av prosjektet mitt. Jeg legger ved en takk til Jostein hos Riksantikvaren for å sette meg i kontakt med relevante personer til oppgaven min og svare på spørsmål relatert til kulturminneloven.

Innholdsfortegnelse

Forside.....	1
Overskrift.....	2
Trykkinformasjon.....	3
Sammendrag.....	4
Forord.....	6
Innholdsfortegnelse.....	7
1.1 Innledning.....	8-10
1.2 Problemstilling.....	10
1.3 Overordnede målsetninger med oppgaven.....	11
1.4 Terminologi og begrepsbruk.....	11-14
2.1. Den norske Forvaltningen.....	14-15
2.2 Grensesetting og historisk bakgrunn.....	15-19
3. Metode.....	19-20
4.1 Redegjørelse av materialet.....	20-21
4.2 Kvadraturen.....	21-23
4.3 Utgravningsrapporter.....	23-27
4.4 Oppsummerende observasjoner av utgravningsrapportene.....	27-29
4.5 Komparativt eksempel - Sveriges kulturminnelovgivning.....	29-30
4.6 Utgravningen av Jönköping.....	30-32
5.1 Teori.....	32-36
Del 2. Forvaltning av etterreformatoriske kulturminner.....	37

6.1 Prosesser og vern.....	37-47
6.2 Maltakonvensjonens forpliktelser.....	47-51
6.3 Verneideologi og verdierLitteraturliste 69.....	52- 64
7. Oppsummering.....	65-68
Litteraturliste.....	69-75
Figurliste.....	76

1.1 Innledning

Helt siden iskantens gjennomstrekning trakk seg tilbake og de første menneskene bosatte seg, har landskapet blitt benyttet og aktiviteten beboerne har bedrevet er nå blitt en del av landskapet. Denne informasjonen ligger lagret under jorden i påvente av en arkeologisk undersøkelse for å hente ut og forske på denne kunnskapen. Gjenstandene og strukturene som ligger under overflaten går under navnet kulturminner, restene av menneskelig aktivitet. I Norge har kulturminner et svært godt vern, med automatisk fredning for strukturer eldre enn år 1537 e.Kr. Ønsket om å bevare kontinuiteten i Norges tidligere tider, opplevelser, tilhørighet, samfunnsendringer og kollektivt minne ligger til grunn for forvaltning av fortiden, og er på mange måter drivkraften bak dagens forvaltningspolitikk (Glørstad 2006, Lipe 1984, Solberg 1999).

Likevel er kulturminneforvaltningen og kulturminnene under press fra ulike hold, og spesielt i urbane miljøer og storbyer med økt trykk på utbyggelse på grunn av en sterk befolkningsvekst. Moderne utfordringer i kulturminnevernet er ikke bare begrenset til hvorfor vernet er tilstedeværende, men også hvordan lovverket definerer hva som skal vernes.

Nasjonen har lenge vært et land med en svært god lovgivning som beskytter vår felles kulturarv og sent på 70-tallet ble en ny og svært godt formulert lov implementert i samfunnet. Likevel er det deler av vår historie som ikke besitter det samme vernet som tidligere tider. Det automatiske vernet av kulturminner fra før 1537 har vært vellykket og medført at vår samlede kunnskap om tiden frem til skillet har økt betraktelig (McLees 2007). Store deler av vår historie både i nasjonal og internasjonal målestokk har kommet arkeologiske undersøkelser da skriftlige kilder ikke alene kan skape et komplett inntrykk av fortiden og dekker kun en periode hvor skriftspråket var tilgjengelig.

Det er i dag en bredt delt oppfatning at skillet representert i kulturminneloven ikke er en refleksjon av materialiteten eller fysisk tradisjon, faktisk så er overgangen 1537 ikke begrunnet med noe brudd i materialitet (McLees 2007, Paasche 2011, Molaug 2016). Derimot er lovens grense basert på ikke-arkeologiske faktorer som blant annet en nødvendighet av å konsolidere nasjonen etter flere hundre år med sammenhengende unioner med Danmark og Sverige. Her blir dermed materialet fredet basert på hvilken side av et årstall strukturer, anlegg og andre objekter måtte befinne seg på. Arkeologisk kunnskap blir basert på undersøkelser av fysiske områder og dette skjer gjennom en prosess hvor kulturminnet blir

frigitt av forvaltningen, som igjen åpner for muligheten til å hente ut informasjonen som ligger lagret under overflaten.

I Norge er en slik gjennomføring hovedårsaken til økningen i kunnskapen om fortiden uten hjelp av skriftlige kilder, ved hjelp av studier av de fysiske sporene tidligere mennesker har lagt igjen. Med automatiske fredninger er dette en vanlig handling, derimot skaper ubalansen i loven et gap hvor materiale som ikke er fredet står i fare for å bli fjernet uten mulighet for å dokumentere hva som ligger skjult.

I ytterste konsekvens står vi i fare for å miste kunnskap om fortiden ettersom denne perioden ikke har formelt vern. Til tross for dette ratifiserte Norge i 1995 Europarådets konvensjon om vern av arkeologiske kulturminner (heretter nevnt som maltakonvensjonen), likevel har det ikke blitt gjennomført substansielle endringer i den formelle forvaltningen (Brattli 2011a, McLees 2007).

Konvensjonens fulle navn er European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage. Hovedinnholdet i erklæringen omhandler en felles målsetning om vern av arkeologiske kulturminner uansett kategori; det kan være strukturer, bygninger, løse og faste gjenstander. På tross av dette initiativet er det verdt å notere seg at denne avtalen ikke inneholder et absolutt alderskriterium for hvilke strukturer som blir kvalifisert til definisjonen «arkeologisk kulturminne». Det fremgår gjennom teksten at Europarådet legger preferanser på *in situ*-vern, hvor arven ligger bevart på stedet og med konteksten ivaretatt. Dette blir spesielt kritikkverdig og motstridene når Riksantikvar Jørn Holme (2005a) har uttalt at forvaltningens mål er å sikre seg et representativt utvalg av kulturminner fra Norges fortid.

Til tross for dette oppfattes 1537-grensen i KML lite fleksibel, tungvint og hemmende for ansatte innenfor forvaltningen (Håpnes et.al 2016). Dermed har loven gjennom den aktuelle grenseinndelingen skapt et gap hvor kulturminner som er fredningsverdige mangler juridisk beskyttelse. Dette medfører at den potensielle kunnskapen som ligger i slike kulturminner ikke har tilstrekkelig med vern med hjemmel i KML. Siden 1978 har det blitt utført over 4000 fredninger gjennom enkeltvedtak og ingen kulturlag fra den umiddelbare tiden fra etter reformasjonen er inkludert, det er heller ingen vedtaksfredninger av slike strukturer i urbane strøk (Brattli 2011a Holme 2005a:27, Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 vedlegg 1)

I relasjon til dette vil masteroppgaven ta for seg vernet av etterreformatoriske kulturlag og strukturer, og hvilke prosesser som fører til at ikke-vernet materiale blir gravd ut. Oppgavens fokus vil bli ha loven om kulturminner fra 1978 i fokus og hvilke virkemidler som kan bli tatt i bruk for å forvalte informasjonen som ligger lagret under overflaten. Loven vil i helhet med definisjoner, paragrafer og tillegg blir benyttet i argumentasjonen for hvordan perioder utenfor forhåndsdefinerte grenser kan bli vernet om. Denne mastergraden er ikke en tradisjonell oppgave med fundament i arkeologi i kraft av den ikke analyserer og tolker et arkeologisk materiale, men heller fokuserer på forvaltningen av fortiden.

1.2 Problemstilling

Når Norge har ratifisert maltakonvensjonen og forplikter dermed å verne om kulturminner fra alle epoker og KML har en bred definisjon av hva som kan bli definert som kulturarv, åpnes det en luke for å finne ut av følgende spørsmål:

«Hvordan imøtekommer kulturminneloven etterreformatorisk materiale og kravene som er stilt gjennom maltakonvensjonen, og hvilke tiltak iverksetter forvaltningen?»

Problemstillingen vil være todelt; den første vil ta for seg utgravningsforløpet til et utvalg av ikke-fredete områder og hvordan prosessene foregikk. Den andre delen vil omfatte hvilke muligheter forvaltningen innehar for ivaretagelse av den etterreformatoriske kulturarven, samt hvordan loven åpner for fredning av dette materialet og hvorfor dette materialet bør vernes. Dette vil omfatte en debatt om de potensielle verdiene etterreformatorisk kulturarv har. Eksemplene vil være kjernen for diskusjonen om verdier og påstanden om tildeling av fredningsstatus. Forvaltningens skjønnsbaserte verditilskrivelse vil være grunnlaget for synet forvaltningen har på nyere tids arkeologi og hvilke tiltak som deretter kan observeres og gjennomføres. Dette baseres på definisjoner i kulturminneloven og internasjonale avtaler Norge har ratifisert som forplikter ivaretagelse av kulturminner. Dette vil samtidig bli veid opp med forvaltningens uttalte mål om å vern det representative utvalget av kulturminner i Norge.

1.3 Overordnende målsetninger med oppgaven

Oppgavens tema vil være i hvilken grad Norges forvaltning arbeider med beskyttelse av etterreformatorisk materiale, primært gjennom kulturminneloven og dets definisjoner. Innad i dette vil det bli belyst at perioden i norsk historie som står uten juridisk beskyttelse fortsatt har en egenverdi som ikke i tilstrekkelig grad blir vernet. Årsakene til dette vil bli belyst sammen med en bred enighet om grunnlaget for grenseinndelingen samt hvordan dette representerer et ideologisk grunnlag som ikke lenger er en dominerende kraft i landets holdninger. Overnevnte blir også avdekket med ringvirkningene som oppstår i forskningsmiljøet når grunnlaget for undersøkelser ikke er tilgjengelig, ettersom det er svært lite stimulans fra myndigheten til å forske på denne perioden.

Det andre fokusområdet vil være i hvilke tilfellet ikke-vernede områder blir gravd ut, og hvilke faktorer som blir avgjørende i slike tilfeller. Et viktig moment er målsetningen om å påvise at etterreformatoriske kulturminner har en egenverdi som arkeologisk materiale. Oppsummert vil det bli belyst hvordan skillet ved reformasjonen skaper et argumentasjonsproblem både gjennom kulturminneloven og Maltakonvensjonens definisjoner. Oppgavens kjerne vil benytte Oslo by og spesielt den delen som kalles Christian IVs by, selv om komparative eksempler vil bli benyttet. Oppgavens hovedfokus vil bli vektlagt med in-situ og ikke ex-situ. Terminologien i dette tilfellet er begreper rettet mot bevaring gjennom beskyttelse på stedet, i motsetning utgravning og bevaring på et museum.

1.4 Terminologi og begrepsbruk

Innenfor det norske forvaltningsapparatet arbeider et større antall mennesker med ulik akademiskfaglig bakgrunn. Derfor kan termer og begreper endre betydning basert på hvem som blir spurt. Med tiden endrer begrepene innhold og mening noe som innebærer at de heller ikke er statiske. Gjennom hele arbeidet dukker det opp et fåtall med begreper som viser seg å være fundamentale i forvaltningssammenheng.

1.4.1 Kulturminne, fornminne og kulturarv

I dagligtalen er det gjerne fornminner, automatisk fredete kulturminner, estetiske bygninger som for eksempel kirker som gjerne oppfattes som kulturminner. Oppgaven vil forholde seg til Norges offentlige forvaltning og institusjoner, og dermed blir kulturminnelovens definisjon i §2 benyttet, som også definisjonen som brukes for apparatet og forskningsartikler.

«Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Reglene om kulturminner og kulturmiljøer gjelder så langt de passer også for botaniske, zoologiske eller geologiske forekomster som det knytter seg kulturhistoriske verdier til. Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes. Ved vurdering av verneverdier kan det i tillegg legges vekt på viktige naturverdier knyttet til kulturminnene» (Lov om kulturminner 9.juni 1978, lovdatapro.no).

Dette er naturligvis en svært omfattende og bred definisjon, som gjør det mulig å anse alt etterlatt som et kulturminne. Et eldre uttrykk som gjerne fremkommer i tekster er «fornminner». Dette begrepet er i dag blitt noe utdatert i all den tid KML ikke inneholder ordet og kan dermed bli ansett for å inneha samme mening som kulturminne. Oppgaven kommer ikke til å behandle de to begrepene som noe annet enn et felles uttrykk for kulturarv. Det finnes en debatt vedrørende forholdsvis like uttrykk som kulturminne og kulturarv, hvor begrepet minne oppfattes som mindre krevende i forvaltningssammenheng og følgelig skal bli ansett som mindre verneverdig enn arv. (Anker 2007). Det vil ikke bli gitt plass til denne diskusjonen, ettersom det ikke er relevant for oppgavens målsetning.

1.4.2 Etterreformatorisk tid

Dette begrepet er mer vanskelig å definere enn andre, ettersom navnet antyder hele perioden etter reformasjonen. For oppgavens del vil dette i hovedsak benytte seg av Riksantikvarens fredningsanalyse som i hovedsak benytter seg av 1500 og 1600-tallet, her vil det også bli lagt til starten av 1700-tallet (Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 vedlegg 1).

Etterreformatorisk i denne konteksten dermed være fra etter 1537 og til 1700-tallet,

1.4.3 Forvaltning

Dette begrepet kan defineres forskjellig. Den juridiske definisjonen er den virksomhet som utøves av institusjoner som kommuner, fylker, stat og dets tilhørende organer. I hovedsak kommer dette organet til å være Riksantikvaren. Samtidig er det ikke snakk om lovgivning eller rettspleie. For kulturminnevernet betyr dette å oppfølge kulturminnelovens bestemmelser og ta administrative avgjørelser som loven krever. Så for oppgavens intensjon vil begrepet omfatte alle organene som arbeider med beskyttelse og ivaretagelse av kulturminner. Dispensasjon til å frigi fredede kulturminner blir kun utdelt fra Riksantikvaren etter en saksbehandlingsprosess hvor verdien av kulturminnet vurderes mot samfunnsnyttan av hvilken struktur som konstrueres.

1.4.4 Tidsbegrep

Det vil i løpet av teksten bli brukt begreper som nyere tids, etterreformatorisk og moderne arkeologi. For oppgavens kontekst vil overnevnte begreper bli tillagt samme mening og vil ikke være separate navn. Etterreformatorisk, moderne og nyere tids arkeologi er dermed alt som er yngre enn år 1537. På den motsatte siden er det førreformatorisk arkeologi, som vil dekke alle automatisk fredete kulturminner fra før 1537.

1.4.5 In-Situ og Ex-Situ

Dette er to definisjoner som forklarer ulike måter for bevaring av kulturarv. In-Situ er å la kulturminnet ligge der det er registrert og dermed ivareta funnets kontekst, altså anleggets forhold til omkringliggende sammenheng. Ex-Situ motsetning til In-Situ, her blir fornminner gravd ut og for eksempel plassert i et museum, andre steder for å vises frem eller magasiner. Ex-situ innebærer at lokaliteten blir ødelagt gjennom utgravningsprosessen. Forvaltningen i Norge benytter seg av begge former, ettersom det blir foretatt byggeprosjekter, og da er det en nødvendighet å fjerne fornminnet fra dets opprinnelige kontekst.

2.1 Den norske forvaltningen

Forvaltningen i denne oppgaven vil omfatte alle statlige institusjoner som har ansvar for å opprettholde kulturminneloven og dets påbud. Etter kulturminnelovens bestemmelser er det Kongen, departementet eller vedkommende myndighet som har blitt gitt myndighet til å forvalte lovens interesser (Holme 2005:14). Benevnelsen vedkommende myndighet inkluderer Riksantikvaren, fylkeskommunen, universitetsmuseene, Klima-og Miljødepartementet samt Byantikvaren. Samtlige er statsinstitusjoner som dermed er politisk styrt. Det er flere byer som har et eget byantikvariat, men for oppgavens del vil byantikvaren være relatert til institusjonen i Oslo og ingen andre steder. Av de norske forvaltningsorganene er Riksantikvaren det fungerende direktorat for Klima-og Miljødepartementet og er den eneste institusjonen som har mulighet til å både verne og oppheve fredninger. Universitetsmuseene og Fylkeskommunens rolle i forvaltningen er gjennomføring av utgravninger og rådgivende organer i saksbehandlinger om disposisjon til oppheving av fredninger. Forvaltningen i Norge forholder seg hovedsakelig til om Kulturminner fra 1978. En av grunnene er fordelingen av ansvarsområder, definisjoner og fredninger som er avgjørende for institusjonene til daglig er satt til å arbeide med fornminnene. Loven om kulturminner fra 1978 (enkelte steder forkortet

til KML) introduserte en rekke grenser for hvilke deler av den norske kulturarven som skulle være automatisk fredet. Denne loven er forfattet på følgende måte:

«Kulturminner¹ og kulturmiljøer¹ med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål (Lov om kutturminner 9 juni 1978 Lovdatapro).

Denne forteller at alle kulturminner som inkluderer faste, løse og som er eldre enn år 1537 er umiddelbart fredet gjennom paragrafen om automatikk. Det er noen tilleggsopplysninger som er implementert i senere utvidelser, noe som vil bli nevnt senere. For å forstå hvorfor denne tilsynelatende tilfeldige datoen er plassert, så trengs det en forskningshistorisk gjennomgang for ulike hendelser som fant sted.

2.2 Grensesetting og historisk bakgrunn

Perioden 1536-1537 er knyttet mot begrepet reformasjonen som et resultat av den nye evangelisk-lutherske troen som ble fastsatt av den dansk-norske kongen Christian III (Kahn 2011:61). Dermed er en av faktorene for denne hendelsen synlig gjennom en religiøs overgangsdato. Andre begivenheter som gir reformasjonen et varig inntrykk er også forskyvningen av makt fra den gamle politiske eliten og den danske kongen kom i besittelse av kirkens betydelige jordeiendommer (Nissen 2011:109). Dermed er årets betydning blant annet den endelige overgangen mellom katolsk og evangelisk-luthersk tro fant sted, noe som kulminerte i en rekke omveltninger i samfunnet, blant annet politisk. Grunnlaget for at denne datoen dermed fikk en befestet stilling norsk historie kan bli forklart med at dette var tiden da Norge i praksis mistet selvstendighet og ble implementert inn i det danske kongeriket som en provins (Nissen 2011).

Av senere revideringer av kulturminneloven har det blitt inkludert ekstra grenser for automatisk fredning som berører enkelte kulturminnekategorier. Mest signifikant av tilskuddene er paragrafene som omfatter samisk og skipsrelatert kulturarv, denne grensen skiller seg fra resten av loven ved at grensene ikke satt til absolutte årstall men en relativ datering på 100 år (Loven om fornminner 1978, lovdatapro.no). Så hvert år blir det dermed «skapt» nye kulturminner når alderskravet blir flyttet fremover med datoen.

Hva dette betyr er at det blir dannet stadig flere kulturminner innenfor maritime og samiske kategorier, samtidig som situasjonen er annerledes for fornminner med absolutte grenser. Videre er det enkelte unntak for objekter yngre enn 1537 (løse gjenstander ikke inkludert) og det er stående bygninger som er eldre enn 1650 som også etter loven blir automatisk fredet. Ved siden av kulturminneloven er det mulig å frede gjennom vedtak med hjemmel i Plan-og bygningsloven. Plan-og Bygningsloven har en litt annen formulering, men i hovedsak er dette en lovtekst som skal sikre bærekraftig utvikling for individet, samfunnet og fremtidige generasjoner (Lovdata.no Lov om Planlegging og byggesaksbehandling 2008). Lovens tekst blir begrepet kulturlandskap ofte benyttet; dette begrepet erkjenner at landskap og materiale blir udelelig gjennom menneskelig påvirkning og vil ofte kulturmiljø for et samlet faguttrykk for kulturarv (McLees 2016:56).

Grenseinndelingen skaper dermed et gap på nesten 500 år med kulturhistoriske strukturer, anlegg og kulturlag fra perioden etter reformasjonen som står uten formell beskyttelse. Dette har siden 90-tallet vært et stadig økende fokus på den informasjonen som samfunnet risikerer å miste gjennom manglende vern, som blir ved navn døpt den etterreformatoriske perioden (Kahn 2016, McLees 2016, Håpnes et. al 2016). Dette er også satt i sammenheng med den store utviklingen av bymiljøer som fant sted på 1500-tallet og hvor mye av denne informasjonen som nå ligger under bakken i urbane områder (Brendalsmo 2016, Eliassen 1995). Dermed blir urbane sentre som Christian IVs by og andre byer som vokste frem på denne tiden en stor kilde til kunnskap om datidens samfunn.

Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 vedlegg 1). Som nevnt blir også skipsfunn eldre enn 100 år behandlet med fordeler fra paragrafen om automatiske fredete kulturminner, skipet og eventuell last som måtte være inkludert; dette gjelder derimot ikke et eksisterende havneanlegg i identisk kontekst såfremt det er yngre enn 1537 (Vangstad 2011:135-137). Mangelen på formell beskyttelse gjør at den informasjonen som ligger under det øverste jordlaget står i fare for å forsvinne uten mulighet for å dokumentere kunnskapen som fjernes.

Dermed blir følgende spørsmål mulig å stille; hvorfor har ikke etterreformatorisk materiale samme beskyttelse?

Hvorfor overnevnte periode er formelt utilstrekkelig beskyttet, har ulike forklaringer med røtter tilbake til 1900-tallet da de første lovene vedrørende kulturminneforvaltning fant sted. Da den første utgaven av kulturminneloven ble forfattet i 1905 var Norge akkurat kommet ut av unionen med Sverige og for første gang på flere hundre år blitt en selvstendig nasjon. Dette kan tolkes i retning av romantisering av fortidens hendelser, samt verne om det som har definert Norge som land fra perioden før unionen. I samme tilfelle kan det sies at perioden som går under navnet «firehundreårsnatten», som ble et populært begrep på perioden Norge var i union, ikke ble ansett som verneverdig i norsk historie. Dette blir sett i sammenheng med at denne perioden ble også ansett for å representere en nasjonal nedgangsperiode som ble brukt i historiedebatten tidlig på 1900-tallet (Nissen 2011). I samtiden var denne avgjørelsen forståelig med datidens kontekst lagt til grunn for vurderingen, men i nåtiden virker dette som en gammeldags inndeling som burde revideres for å etterkomme behovet for vern av etterreformatoriske kulturlag, spesielt ettersom de potensielle kulturminnene er nå over hundre år eldre enn da lovens bestemmelser ble nedlagt.

Petter Molaug (2016) henviser til et argument om skriftlige kilder og hvordan dette ble brukt i en forklaring som antydte unødvendigheten av å ha fysiske levninger fra en avgrenset tidsperiode hvor det tilsynelatende var nok dokumentasjon. Dette er et punkt som vil bli diskutert når materialegjennomgangen blir fremvist. Et motargument i den diskusjonen er utgravningene av Eidsvollsbygningen i forbindelse med oppussing som fant sted frem mot 2014. Undersøkelsene resulterte i hittil ukjente funn av nye byggematerialer, mål samt beliggenheter av indre vegger som ikke var dokumentert i andre kilder (Molaug og Risåsen 2016:98-99).

Derimot har det gjennom flere kanaler blitt påpekt underliggende nasjonalistiske strømninger som påvirket avgjørelsen av lovens første versjon i 1905 og unionstiden ble vurdert til å ikke være av like stor interesse som landets storhetstid; nemlig vikingtiden (Kahn 2011, Håpnes 2016, Molaug 2016). Det har heller ikke kunnet blitt påvises en større endring i materiell eller byggeskikk som kunne tilsi at 1537 skulle representere en fysisk endring i samfunnet (Molaug 2011:102-103). Eksempelvis gjennomgikk Oslo by en forandring i byggetradisjonen på 1500/1600-taller; disse endringene kan hverken ikke tilskrives året 1537 eller kausalt kobles til reformasjonen (Molaug 2011:114). Så i det arkeologiske materialet er det ikke noe synlig

skille som kan kobles til reformasjonen, noe som betyr at ideen om den datoen har hatt rot i et annet argument.

Senere, på 1700-tallet er det konsensus at det foregikk en stor fremvekst av den europeiske konsumentkulturen og dette vises i materialet fra Oslo, som var funnet i forbindelse med prosjektene i Bjørvika (Vangstad 2011:147-148). Forskningen viste i dette tilfellet hvordan arkeologi kan brukes som en bekreftende vitenskap. Knut Paasche (2011:11-12) beskriver en økende grav av bevissthet rundt nyere tids arkeologi, og hvordan Europas land arbeider med løsninger om hvordan dette materialet skal bli håndtert. Dermed kan det skisseres et bilde av flere sammensatte årsaker som bidro til hvilke avgjørelser som ble tatt av foregående generasjoner, og som resulterte i grenseinndelingen slik den er.

Kulturminneloven er i hovedsak todelt, hvorav den første omfatter alt som kan dateres innenfor fastsatte grenser og vedtaksfredning med hjemmel fra § 15 i kulturminneloven første og annet ledd (Kahn 2011:61). Likevel er det primært moderne strukturer fra 1900-tallet som blir fredet etter vedtak, og ikke materiale fra eldre perioder (Kahn 2011, Kahn 2016, McLees 2016, Håpnes 2016). Riksantikvar Jørn Holme (2005a) oppfatter denne problematikken som en konsekvens av grenseinndelingen, ettersom arkeologer primært arbeider med førreformatorisk materiale og kunsthistorikere/arkitekter arbeider med etterreformatorisk; dette fører til at nyere tids arkeologi ligger i limbo mellom de to periodene (Kahn 2011:70). David Gaimster (2011) oppfatter nyere tids arkeologis situasjon med manglende rammeverk som i stor grad skyldes manglende interesse for initiativtakere.

McLees (2007) leverer i en større grad nyanserte refleksjoner som et tilskudd til dette argumentet, hvorav etterreformatorisk arkeologi blir hovedsakelig sett på som et supplement til arkitektonisk og kulturhistorisk forskning. Dette kan tolkes som en intern strid mellom to profesjoner hvor skriftlige kilder blir ansett som mer viktige enn fysiske rester av tidligere perioder. Arkeologien har definitivt en verdi som kunnskapsleverandør i samfunnet og spesielt i mikrohistorien om liv i endring (McLees 2016:73). Slik situasjonen er blir det viktig at de få prosjektene som blir utført for etterreformatorisk arkeologi får muligheten til å fremvise hvilke resultater som kommer frem ved hjelp av materielle studier. Dermed bør det etterlyses et skifte i mentaliteten til forvaltningen og det tverrfaglige samarbeidet som utøves i arbeidet. Terje Brattli (2011b:277) argumenterer for et paradigmeskifte hvor nyere tids arkeologi bør bli ansett som en ressurs og dermed få tilsvarende vern med hjemmel i lovverk.

Av de overnevnte synspunktene er det mulig å observere at denne problematikken både har et organisatorisk hinder og et holdningsmessig problem med rot i tverrdisiplinen. Underbyggelsen av organisatorisk hinder kommer gjennom et intervju som ble foretatt med en ansatt i fylkeskommunen, hvor vedkommende oppfattet KML som et tungvint redskap og svært byråkratisk, samt mangelen på selvstendige avgjørelser uten Riksantikvarens innflytelse (Håpnes et.al 2016:46). Dette har eskalert ettersom den manglende oppmerksomheten etterreformatorisk arkeologi har fått, har påvirket forskningen i en negativ retning. Resultatet av denne inndelingen er nedprioritering av nyere tids arkeologi på bakgrunn av eksisterende holdninger som tilhører fortiden. Til tross for førnevnte utvidelser som både inkluderer aldersbestemte båter og samiske kulturminner, har ikke etterreformatorisk materiale blitt inkludert. Det er først i Riksantikvarens fredningsstrategi mot 2020 som har satt denne perioden på forvaltningsagendaen (Fredningsstrategi 2015-2020, Riksantikvaren.no).

Et av punktene i denne strategien er å forvalte materiale fra etter 1537 som har blitt gjort i Europa over en lengre periode samt at det svært sjeldent har blitt utført utgravninger, som har ført til at kunnskapsgrunnlaget er svært mangelfullt (Fredningsstrategi 2015-2020 vedlegg 1:20 Riksantikvaren.no). Ettersom Norge har signert maltakonvensjonen er forvaltningen forpliktet til å verne om fortiden og arkeologiske kulturminner, likevel er ikke dette begrepet nevnt i kulturminneloven. Som det kommer frem av artikkelen er dette første gang det har blitt etablert en målrettet handlingsplan for håndteringen av arkeologien som ligger i bakken fra etter 1537.

3 Metode

Oppgavens metode vil i hovedsak være en arkeologisk undersøkelse av etterreformatoriske kulturminner fra Christian IVs by i Oslo. Dette vil være basert på saksrapporter utført av utgravningsledere for de ulike prosjektene. Materialet som skal sammenlignes vil plasseres rundt en lokal kontekst, for så utvidet til en nasjonal målestokk for å spesifisere betydningen av kunnskapen. Den komparative analysen vil bli benyttet til å sammenligne norsk forvaltningslovgivning og praksis med andre skandinaviske land, eksempelvis Sverige. Her vil utvalget bli gjort systematisk etter hvilke tiltak som har blitt iverksatt og det generelle

forvaltningsarbeidet for å imøtekomme utfordringen med forvaltningen av nyere tids arkeologi. Likheter og forskjeller i både lovverk og etablert forvaltningspraksis vil bli trukket frem og sammenlignet med øvrige deler av Skandinavia og deretter overført til den norske situasjonen. Ettersom materialet skal sentreres rundt Oslo-regionen er det nærliggende med en kvalitativ tilnærming i den geografiske avgrensningen, dette gjøres ettersom det er et fåtall av lokaliteter og utgravninger i regionen som er utført og dermed inkludert.

Utvidelsen til øvrige regioner enn Oslo, vil bli valgt ut på grunnlag av hvilken periode som er blitt undersøkt, samt tilstedeværelsen av skriftlige kilder og hvorvidt disse er benyttet.

Saksrapportene vil bli systematisk analysert for å finne likhetstrekk i årsakene for hvorfor utgravningene ble iverksatt. Innholdet i saksrapportene vil bli konsekvens gjengitt uten fortolkning av resultatene. Dette vil senere danne grunnlaget for en diskusjon om hvordan utgravningsprosjekter kan gjennomføres uten tilstedeværelse av automatisk fredete kulturminner. Systematisk utvelgelse basert på forhåndsbestemte kriterier som dette er kan i utgangspunktet defineres som en kvantitativ metode, men utvalget er begrenset og vil derfor fortsatt i oppgaven bli definert som kvalitativt. Senere vil materialutvalget danne grunnlaget for en diskusjon av hvordan kulturminneforvaltningen håndterer etterreformatoriske kulturminner. Her vil den internasjonalt anerkjente maltakonvensjonen bli trukket inn i diskusjonen. Eksemplene vil være kjernen i en diskusjon som skal fremheve hvilke verdier som finnes i den ikke-fredete delen av norsk kulturarv.

4.1 Redegjørelse av materialet

Opgavens materiale vil være fullførte saksrapporter fra arkeologiske utgravninger som har blitt foretatt i Christian IVs by, også kjent som kvadraturen. Utvalget av rapporter er blitt gjort på bakgrunn av hvilke funn som har blitt gjort, samt på hvilket grunnlag undersøkelsen ble utført, fra et juridisk perspektiv. Nærmere presisert er utgravningene og tilhørende funn inkludert i oppgaven. Begrepet Arkeologiske undersøkelser innebærer at et spesifikt område har blitt behandlet av fagpersonale, skalaen kan variere fra enkel sjakting til større utgravninger, noe som også gjenspeiles i materialutvalget. Komparative undersøkelser utenfor

bygghens vil bli benyttet, primært undersøkelsene av Eidsvollsbygningen og inkludering av et prosjekt fra Sverige, utgravningen av kongefabrikken i Jönköping.

Juridiske kildemateriale som vil bli anvendt her er representert med loven om kulturminner fra lovdatapro.no og den svenske utgaven fra Riksdagen, som vil være den røde tråden og utgangspunktet for det arkeologiske materialet og diskusjonen om vern. Her vil det i tillegg lovens forarbeid bli trukket frem, for å forstå hvordan argumentasjonsrekken ble ført.

Komparative eksempler fra utvalgte land vil inkluderes innenfor rammen av materialet.

Bekymringsmeldinger fra Byantikvaren blir inkludert der saksrapportene omtaler det, og har blitt benyttet som et argument for utgravning, som vil eksempelvis brukes der det ikke har blitt utført utgravninger av sansynlige kulturlag. I all den tid Oslo har vært en kontinuerlig bebygget plass siden 1000-tallet, har flere av utgravningene som har blitt gjennomført blitt iverksatt ettersom det har foreligget mistanke om eventuell forstyrrelse av uregistrerte fornminner beskyttet av KML (Wilson 2010).

I andre tilfeller har det vært andre faktorer som har vært skjerpene for iverksettelsen av undersøkelser. Sjaktingen i Dronningens Gate fra 2005 ble utført fra etiske hensyn ettersom byggeprosjektet ble utført innenfor en trehundremetersgrense av Domkirkens gravplass (Reiersen 2005b). Juridisk sett har ikke dette materialet beskyttelse med hjemmel i lovverk, men ble gjennomført av etiske hensyn. Det har vært uttrykket bekymring rundt mangelen av forskning på hvor mye informasjon som går tapt ved byggeprosjekter av ikke-fredete områder (Hauge et. al 2016, Stige 2017). Denne mangelen gjør det vanskelig å vite eksakt hvilke verdier som ligger lagret i de underjordiske strukturene. Mangelen på gjennomførte prosjekter i denne bydelen kan vises med vedlagt bilde. Figur 1 viser et oversiktskart over alle undersøkelsene som har blitt utført i kvadraturen, uavhengig størrelse, og basert på det er oversikten kommer det klart frem at det er få områder som har blitt undersøkt godt.

Figur 1: Kart over Christian IVs by med utførte undersøkelser markert. Foto: Byantikvarens arkiv, det er ikke markert for funn.

4.2 Kvadraturen

«De historiske byene utgjør våre største langvarige befolkningsentra (sic). Bygrunnen inneholder følgelig en betydelig del av den kulturhistoriske arven som middelalderske og nyere tids generasjoner etterlot seg» (McLees 2007:143).

Bydannelsen i Oslo kan sies å ha startet rundt 1000-tallet e.Kr og periodemessig tidlig middelalder. Husstrukturene bestod i hovedsak av tre og dette medførte katastrofale konsekvenser da store deler av byen brant ned i 1624 (Schia 1981). Dette var bare en av flere branner som har rammet Oslos begbyggelse i byens historie, det som gjorde denne signifikant er at innbyggerne ikke fikk tillatelse til å gjenreise husene på samme sted. I en tid hvor Norge var underlagt Danmark hadde kong Christian IV strategiske grunner, rent militære og i lengre tid hatt et ønske om å flytte Oslo innenfor Akershus' murer (Reiersen 2005a). Av denne grunn er området Kvadraturen som ble nye Oslo også kjent som Christian IVs by, oppkalt etter

kongen som flyttet Oslo og skapte den nye byen i sitt eget syn. I dag er store deler av bebyggelsen bygg fra 1800-tallet og fremover, grunnen til dette er at store deler av området ble lagt i ruiner da Karl XII beleiret byen i 1716 (Reiersen 2005a). Dermed er det kun en begrenset del av Kvadraturen som kan spores tilbake til grunnleggelsen tidlig på 1600-tallet, og større deler av datidens strukturer ligger nå lagret som kulturlag under bakkenivået. Dermed har kvadraturen blitt supplert med ulike konstruksjoner siden den tiden og representerer en viktig del av Oslos historie, som vises gjennom kontinuerlig bostening fra grunnleggelsen. Undersøkelser på blant annet Bankplassen 3 antyder at raserte områder fra 1716 ble liggende i ruiner og påfølgende brukt over flere år som avfalls plass før nye bygninger ble reist (Reiersen 2005a). Dermed er det en rimelig antagelse at svært mye informasjon om Oslo by fra etter reformasjonen ligger lagret i jordlagene under overflaten. Derfor er det viktig å påpeke at det er svært lite av strukturene under overflaten i dette området som er vernet gjennom alderskriteret, ettersom bygningene som ble reist umiddelbart etter bybrannen ble ødelagt gjennom krigføring. Kulturlagene har heller ikke blitt vedtaksfredet.

4.3 Utgravningsrapporter

Nedenfor blir et utvalg ferdigstilte utgravningsprosjekter presentert kortfattet med en beskrivelse av hvorfor undersøkelsen ble gjennomført og hva de konkluderende funnene var. Denne delen blir en ren gjengivelse av de faktiske forholdene som er dokumentert av prosjektlederene. Utvalget er systematisk hvor det er funnet etterreformatoriske kulturlag og gjenstander, men hvor dette er som sekundærfunn å regne. Både størrelsen og tidsbruken på prosjektene er ulike. Som det vil bli vist, er undersøkelsesplikten en avgjørende faktor i flere av rapportene. Undersøkelsesplikten utføres i følge Holme (2005b:81) ved at planen for tiltaket sendes til vedkommende myndighet etter KMLs påbud og potensielt avgjøre om en undersøkelse er nødvendig, eller endringer i eksisterende planer for å tilfredstille berørte kulturminners beskyttelse. I slike tilfeller finnes det hovedsakelig tre alternativer for en saksbehandling; Ubetinget fritak, betinget fritak (noe som gjerne resulterer i en utgravning og dokumentering) og avslag (Holme 2005a). Dermed finnes det muligheter for dokumentering av fornminner gjennom saksbehandling om direktoratets prosess skulle konkludere med

behovet. Denne muligheten eksisterer ikke for kulturlag som er yngre enn den reformatoriske grensen som er bestemt i loven.

Rapport Midgardsormen, Oslo 2011-2014:

Midgardsormen var et prosjekt som ble gjennomført av Byantikvaren på vegne av Oslo Kommune, nærmere bestemt Vann – og avløpsetaten. Bakgrunnen for undersøkelsen var et nytt avløpssystem som skulle legges gjennom Vaterland, Grøndland, Christiania og Middelalderbyen. Ingen av de berørte områdene har tidligere hatt registeringer av fornminner, men det ble antatt som sannsynlig at uregistrerte kulturminner var sannsynlig grunnet konteksten (Hansen 2014). Resultatet av undersøkelsene var diverse funn med maritim kontekst, primært deler av båter samt ballasthauger og andre sjøavsatte lag som kommer fra dumping av ballast (Hansen 2014). Ballasten inneholdt flint, som er et vanlig funn i Bjørvika og ble dermed enda et bevis på Oslos status som internasjonal handelsby med tette forbindelser til resten av Europa (Hansen 2014). Det er verdt å nevne at ballast fra skip regnes som automatisk fredete kulturminner ettersom det er tilhørende skipskontekst.

Dronningens Gate 27, Oslo, 2005:

Dette prosjektet ble gjennomført som en arkeologisk registrering i forbindelse med renovering av et gulv. Årsaken var at det ved en tidligere anledning ble funnet skjelettmateriale under gulvet med en antatt tilhørighet til Oslo Domkirke. I rapporten blir det innledningsvis nevnt at dette ikke er automatisk fredet gjennom KML ettersom funnet var fra nyere tid (Reiersen 2005b). Derimot finnes det i kirkerundskrivet fra Miljøverndepartementet flere retningslinjer for etiske prinsipper om hvordan kirker, kirkegårder og øvrige omgivelser skal forvaltes (Reiersen 2005b:1). Det ble ikke notert funn av annet skjelettmateriale, men en udokumentert murkonstruksjon fra samme periode som Domkirkens oppførelse, dermed rundt 1690 (Reiersen 2005b:5). I dette tilfellet var det dermed eksterne hensyn som presset frem en undersøkelse av området. Likevel er funnet av murkonstruksjonen interessant, ettersom det ikke var dokumentert noe sted, som viser at det finnes strukturer under bygningene fra tidligere tider.

Østbanehallen, Oslo, 2014

Utgravning i forbindelse med en større utbygging av Østbanehallen etablere et teknisk rom under gulvet. Med hensyn til eventuelle automatisk fredete kulturminner overvåket Byantikvaren prosessen. Det ble funnet en udokumentert ballasthaug som var vernet etter KML § 14 (Skipfunn, tilbehør), noe som medførte en søknad til Riksantikvaren om dispensasjon fra fredning (Grue 2014). Med hjelp av omkringliggende gjenstander under ballasthaugen ble det anslått en datering på rundt 1600-tallet, på et relativt grunt område utenfor datidens Christiania (Grue 2014). Skip med tilbehør er automatisk fredet etter hundre år og dermed må depoter med dette innholdet frigjøres av Riksantikvaren.

Grev Wedels plass, Oslo, 2014:

I sammenheng med graving av sjakter gjennom Grev Wedels plass stilles det et krav om arkeologiske overvåkninger gjennom Byantikvaren. Grunnlaget for kravet var funn av automatisk fredete fornminner i nærheten av det berørte området. Området er foruten dette knyttet opp mot verneverdige områder i Riksantikvarens database, samt i området rundt Akershus festning (Pettersson 2014). Kravet om arkeologisk overvåkning utgikk fra KML § 9; undersøkelsesplikt ved mistanke om utbygging kommer i kontakt med arkeologiske kulturminner. Funnlisten inkluderer flere perioder med aktivitet, dette inkluderer også strukturer datert til 1600-tallet og flere områder med småfunn som finnes i overgangen til 1700-tallet (Pettersson 2014). Sjaktingen ble avsluttet på en meters dyp ettersom dybden ikke var stor, og sto dermed i et kulturlag fra 1600/1700-tallet hvor det ikke ble gjort ytterligere undersøkelser (Pettersson 2014). Her var det dermed konteksten og nærheten til Akershus festning som gjorde en utgravning mulig, og potensiale for funn av relatert materiale.

Skippergata, Oslo 2004 og Tollbugata, Oslo 2005

I forbindelse med prosjekterte utgravninger for nedlegging av kabler for fjernvarme og vannledninger ble det sendt et krav om arkeologisk overvåkning av prosessen. Ved tidligere anledninger har det blitt meldt om funn av arkeologiske gjenstander og dermed ble

undersøkelsesplikten i KML lagt til grunn for kravet (Reiersen 2005c). Argumentasjonen er frykten for at tiltaket skulle komme i konflikt med automatisk fredete kulturminner. Det ble ikke funnet automatisk fredete kulturminner, men flere objekter og strukturer fra nyere tid. Sjaktprofilen avdekket hvilke typer fyllemasse som ble utnyttet i området gjennom oppfyllingen på 1600/1700-tallet, samt oppgraderingen av veidekket på 1800-tallet (Reiersen 2005c:10). Resultatet her er dermed utvidet kunnskap om Oslos byutvikling etter bybrannen i 1624.

Bankplassen 3,Oslo 2005

I forbindelse med en renovering av bygningene på Bankplassen 3 ble det gjort enkelte funn av etterreformatoriske gjenstander i bygningens sokkeletasje og ble datert til 1600/1700-tallet. Området er i umiddelbar nærhet til Akershus Festning som ble anlagt i middelalderen og en del av kvadraturen som ble valgt av Christian IV etter bybrannen i 1624. Dermed var det nærliggende å tro at massene under kunne ha tilknytning til byhistorien og Statsbygg på dette grunnlaget bevilget midler til Oslo Byantikvar for en undersøkelse (Reiersen 2005). Resultatet av undersøkelsen var kunnskap om undergrunnen i deler av kvadraturen og hvordan fjellbunnen har blitt utjevnet med påfylte masser for å skape en jevn overflate for bygningene, samt fundament til strukturer som mest sannsynlig ble ødelagt da Karl XII beleiret festningen i 1716 (Reiersen 2005a). Det blir også nevnt at området sannsynligvis ble liggende i ruiner i en periode etter angrepet basert på funnene som ble gjort og aktiviteten på stedet tilsvarer hus for vanlige borgere (Reiersen 2005a). Tilsvarende funn av stabiliseringsmateriale av Kvadraturens undergrunn har blitt funnet under utgravningen av Revierstredet (Reiersen 2005a).

Myntgate og Nedre Slottsgate, Oslo 2010

Ved en prosjektert graving av sjakter for nedleggelse av fjernvarme i Myntgate og Nedre slottsgate ble det formulert et krav om arkeologisk undersøkelse. I dette tilfellet var kravet at prosjektet skulle bli overvåket av en representant fra Oslo Byantikvar, gravearbeidet ble gjennomført etter arkeologens anvisning. Kravet var satt på bakgrunn av automatisk fredete kulturminner ettersom nærheten til Akershus Festning indikerte at det var muligheter for

tilstedeværelse av automatisk fredete fornminner (Wilson 2010). Etter utført utgravning ble det funnet en moderne fyllemasse med murstein fra 1600-1800 tallet, samt ingen objekter som ville vært automatisk fredet (Wilson 2010). Funnet av etterreformatorisk materiale var dermed i dette tilfellet kun gjort mulig gjennom en mistanke om tilstedeværelsen av fredete gjenstander.

Her må det også spesifiseres at grunnet plasskontinuitet siden grunnleggelsen av byen på 1000-tallet vil det være stor sannsynlighet for å finne flere kulturlag og objekter fra ulike tider når det skal sjaktes.

4.4 Oppsummerende observasjoner av utgravningsrapportene

Med unntak av ett tilfelle er alle utgravningsprosjektene gjennomført med hjemmel i § 9 i KML. Den åpenbart utløsende faktoren var den umiddelbare nærheten til registrerte, automatisk-fredete kulturminner. Så i tilsvarende områder er det vanlig at automatisk fredete kulturminner ofte er katalysatoren som igangsetter kravet om eventuelle undersøkelser når byggeprosjekter planlegges. Det har heller ikke vært foretatt sjakting i alle områdene som ble berørt av tiltakene, likevel kom det krav basert på funn i nærliggende område. Riksantikvaren selv har innrømmet at utgravning av etterreformatoriske kulturlag i urbane strøk kun i unntakstilfeller blir utgravet, så informasjonen forskningsmiljøet har fra denne tiden er mangelfull (Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 vedlegg 1).

I rapportene har utgravningslederne nedskrevet funn av udokumenterte strukturer som ikke har vært mulig å finne frem til ved hjelp av skriftlige kilder. Nedskrevne kilders rolle i arkeologi har lenge vært benyttet i de tilfellene hvor det er mulig, som et supplement til funn for å danne et mer komplett bilde av fortidens situasjon. I alle tilfellene med eksemplene ble ikke strukturenes størrelse eller undergrunn nevnt, noe som medførte at feltlederne var usikre på hva som kunne ligge under topplaget. Denne usikkerheten kommer på bakgrunn av de få prosjektene som har blitt iverksatt i dette området. Resultatet av undersøkelsene var en økning i kunnskap om hvilke funn og strukturer som kan bidra til å fylle ut hull til Oslos byhistorie, da spesielt fremveksten av sentrale områder og tidligere tiders bruk av områder. Denne informasjonen blir viktig for fremtidige undersøkelser ettersom feltledere har en større database med funn å forholde seg til. Som følge av mangelen på skriftlig dokumentasjon som

antyder hvilke funn som kan ligge i lagret i jordlagene, er slike undersøkelser svært kunnskapsrike og verdifulle.

I tilfeller som dette hvor skriftlige kilder ikke kan gi et tilfredstillende bilde av byhistorien, vil arkeologien virkelig skinne som et eksempel på hva en utgravning kan fortelle. En fellesnevner ved samtlige prosjekter er hvordan de ble iverksatt. I alle forløpene var det relatert til bygging, da gjennom oppussing av lokaler eller nedleggelse av ulike kabelnettverk. I områder med sterk plasskontinuitet vil det dermed være økt sjans for å forstyrre kulturminner som er automatisk fredet og av slike årsaker ble undersøkelsesplikten i KML aktivert. Ved Bankplassen inkluderte funnene blant annet utfyllingsmasse for å jevne ut undergrunnen samt tilsvarende funn på revierstredet. Dette tyder på at Kvadraturen hadde et stort behov for å utjevnes før utbyggelse av området ble aktuelt. Av overnevnte årsaker har Christian IVs by en viktig posisjon i Norge og Oslos historie til tross for et fåtall av gjennomførte utgravninger, til tross for funn som forteller oss om hvordan områdene har blitt bygget opp og benyttet helt siden beslutningen om å flytte byen. Spennvidden i de ulike kulturlagene i norske byer utgjør et svært sammensatt tidsrom hvor usynlige kulturminner under bakken ofte er knyttet til synlige strukturer over bakken (Fagerland 2011:105).

Utgravninger i dette området resulterer i svært god informasjon om kvadrateens historie. En årsak til viktigheten av dette er at branntakseringer ikke var tilgjengelig før 1700-tallet (Eriksson 2011), som medfører mangelfull kunnskap om samtidens bygninger. Dermed blir viktigheten av utgravninger enda større når det er mangel på skriftlige kilder, som kan gi kunnskap om strukturer som ikke lenger er stående. Dette er en reell situasjon ettersom byen ble ødelagt gjennom krigføringen på 1700-tallet. Et annet aspekt til hvorfor kvadrateens resultater er viktig for lokalhistorien, er hvordan områdets bruk forteller om hverdagslivet til fortidens mennesker. Som Christopher McLees (2016:60) skriver; arkeologien har en evne til å forankre studier i tid, rom og det spesifikke med serægne historier som springer fra materialet.

I Norge er kunnskapen om nyere tids historie mer omfattende enn middelalderen delvis grunnet tilgangen på skriftlige kilder. Inkludert i dette er tilgane på kart og billedfremstillinger, spesielt på 1600-tallet og den eldste billedfremstillingen er fra Oslo og Akershus festning i 1588 (Molaug 2016). Med andre ord er det en periode fra 1537 til 1588 som ikke dekkes av kart, men som heller ikke er beskyttet gjennom automatisk vern. Her ligger det potensielt mye kunnskap i kulturlagene, som vist ved eksemplene. Undersøkelser i

periferien av Akershus festning har billedrelieffet til en viss grad blitt bekreftet, med funn av enkle trepalissader, men også funn av en steinmur som ikke har vært beskrevet i noen skriftlige kilder fra samtiden (Molaug 2016:112). Arkeologiske undersøkelser som eksemplifisert viser dermed at kunnskapspotensialet som ligger i Oslos kulturlag og underjordiske strukturer innehar verdifull informasjon om historien.

4.5 Komparativt eksempel – Sveriges kulturminnelovgivning

Det er få, om noen, som tviler på styrken loven om kulturminner skapet for fornminnene i Norge, av de som kan plasseres innenfor rammeverket av aldersbetingelser. Derimot forsvinner beskyttelsen når datoen strekkes etter 1537. På dette området har Sverige etablert et kraftig regelverk med en fredningsdato satt i 1850 (Riksdagen.se Kulturmiljölag 1988:950). Riksdagens lov om kulturmiljø har i en liste inkludert hvilke strukturer som er definerte kulturminner. Nevnte liste er svært lik det norske motstykket i hva som kan innebefatte definisjonen kulturminne. Hovedforskjellen kommer i Kapittel 2, § 3, hvor alt som antas å være eldre enn 1850 uten dokumentert eierskap tilfaller automatisk den svenske stat.

For andre, faste funn som ikke er kirkebygg, kirkegård eller skip, er det faktisk ingen kronologisk grense for fredning (Larsson 2011). Molaug (2016:106) poengterer det tilsvarende faktumet; at grenseinndelingen i internasjonal sammenheng er svært uvanlig. Dette gjelder også for bygninger, de må være forlatt for at loven skal tre i kraft. Norges lov har ingen paragrafer om dokumentert eierskap. Det er ikke formulert bestemmelser som i noen grad utenom eierskap som gjør at førnevnte grense bortfaller til fordel for unike betingelser. Hvorav den norske formuleringen har en rekke unntak tidligere beskrevet fra år 1537 for flere kategorier med fornminner.

Lovtekstens formuleringer og forfatning er fra 1988, så i en vesentlig grad mer moderne formulering enn Norges, og har en annen forankring i hvilken fortid som blir ansett som verdifull. Likevel er det to ulike lands lover som blir sammenlignet, med vidt forskjellig historie som kan legge føringer på hvordan fortiden blir ansett. I Sveriges tilfelle var det ikke en sammenhengende periode som tilsvarer Norges historie med andre Skandinaviske land. Dermed har Sverige fordelen av å kunne studere fortiden gjennom arkeologisk materiale i fra nyere tid, enn hva som er tilfellet i Norge (McLees 2011). I Norge gjennomføres arkeologiske

undersøkelser i stor grad på bakgrunn av at Riksantikvaren gir klarsignal til byggeprosjekter, og dermed kreve en utgravning før utbyggelsen starter. Den svenske loven dekker et større tidsrom og vil dermed kunne produsere mer forskning tilhørende senere forskning enn hva trenden er i Norge. Om 1850-grensen skulle blitt implementert i KML, ville samtlige områder i Christians IVs by vært automatisk fredet, ettersom anlegg og kulturlag også regnes som kulturminner og blitt gjenstand for saksbehandling ved konstruksjonsplaner. Ettersom det har vært svært få undersøkelser rundt det området, er det potensiale for at mye verdifull informasjon ikke blir dokumentert grunnet manglende stimulanse i forvaltningen.

4.6 Utgravningen av Jönköping

I Jönköping var det iverksatt en større utgravning av områdene som ble benyttet til fremveksten for den svenske industrien, blant annet våpenfabrikker og tekstilfabrikker fra 1600 og 1700-tallet. Claes Pettersson (2011) oppsummerer utgravningen av kongefabrikkene som et essensielt tilskudd til fremveksten av den kommende svenske stormakten i den aktuelle tidsperioden. Eksempelvis avdekker undersøkelsene fra 2004 fant kaserner med tomteinndeling fra 1618, noe som blir brukt som bevis på kongefamiliens infrastruktur for å iverksette våpenproduksjon (Pettersson 2011:164). Byggeprosessen kunne spores gjennom dendrokronologi på tømmeret, som ble nedlagt i enorme mengder for fyllmasse i løpet av svært kort tid, mellom 1616 og 1623, utbyggingen kan spores til retning Sør og Øst (Pettersson 2011). Det som blir dokumentert i dette tilfellet er grunnlaget for veksten i Sveriges industrihistorie. Skriftlige beretninger rundt dette temaet ble etter undersøkelsen beskrevet som forutinntatte og overdrevne når sammenligningen med materialet ble gjennomført (Pettersson 2011).

I dette tilfellet var det enkelte nedskrevne kilder som ble benyttet i sammenheng med undersøkelsene, som et forklarende tilskudd. Likevel blir det gjentatte ganger understreket hvor viktig tverrfaglig samarbeid er i studiet av nyere tids historie, både arkitektonisk, historisk og arkeologisk, for å skape den mest komplette kunnskapen om fortiden (Pettersson 2011). Forfatteren leverer et svært godt argument for viktigheten av dette ved følgende sitat:

«Vi bare forutsetter at vi vet mer, eftersom det från och med 1600-talets administrative revoultion existerar skriftliga källor i överflöd.» (Pettersson 2011:179).

Dette er direkte overførbart til forvaltningspraksisen som foregår i Norge, spesielt med tanke på utgravningene av Christian IVs by, som har et overlappende tidsrom. Når etterreformatorisk arkeologi blir nedvurdert i det tverrfaglige miljøet er det nok i stor grad på grunn av overnevnte og forutinntatte holdning. Det er ingen tvil om at skriftlige kilder oftere overlever og blir mer detaljerte jo nærmere dags dato de kommer, og det finnes mye verdifull informasjon i dette. Likevel er det blitt vist at alt som er skrevet ned ikke alltid er presist og omfattende i omfang. Eksemplet Pettersson (2011:17-171) benytter for å understreke dette poenget er hvordan tyske arbeidere har blitt bortglemt og gjenoppdaget ved hjelp av arkeobotaniske analyser som viste tilstedeværelsen av andre matkulturer enn den svenske. Den største årsaken til dette er det er få skriftlige beretninger og deler av arkivet som eksisterte har gått tapt (Pettersson 2011).

Her kunne avviket til den befolkningsgruppen og deres urbane livsstil faktisk spores i materialet pga kulinariske preferanser, samt at dette også ga indikasjoner på et svært velfungerende latrinesystem (Pettersson 2011). Sitatet til Pettersson indikerer at den tidlige utviklingen på 1600-tallet kun gjaldt administrative affærer, hvorav mindre strukturer og leveveier tilsynelatende ikke har blitt tilsvarende dokumentert i løpet av samme perioden. Administrative dokumenter er som oftest heller ikke dekkende til å beskrive livet til arbeidere, og fokuserer i større grad på økonomiske faktorer. Utgravningen av Jönköping har dermed fylt ut flere hull i tidlig svensk industrihistorie som også var en del av Sveriges vekst til å bli en militær krigsnasjon i Europa på 1600-tallet og fremover.

Etersom alt dette er yngre enn 1537, ville denne verdifulle informasjonen ikke hatt noe automatisk vern gjennom KML. Så under hele undersøkelsen var det forsøk på å konsultere skriftlige kilder, men som ga et bilde som var avvikende fra det arkeologiske funn kunne bekrefte. I likhet med Jönköping har Christian IVs by stort potensiale til å berike både den lokale og nasjonale historien og tilføre ny kunnskap som ikke kan finnes gjennom å konsultere andre disipliner. Når kritikken av de skriftlige kildene blir nevnt at forfatteren, blir det ikke gått i dybden på akkurat hvilke områder som skilte seg ut med unøyaktighet. Her blir det dermed rimelig å anta at kildene generelt var upresise og/eller mangelfulle i forhold til hva utgravningen faktisk viste. Et komparativt eksempel fra nyere tid kan være undersøkelsene av

Eidsvollsbbygningen hvor arkeologiske undersøkelser kunne indikere både utforming av konstruksjoner, materialvalg, mål og kronologi, som i tillegg er fra 1700 og 1800-tallet (Molaug og Risnes 2016:99). Så det er ingen selvfølge at skriftlige kilder eksisterer i stort omfang fra nyere tider, dette var også undersøkelser i en struktur som er langt nærmere dags dato enn hva for eksempel prosjektene i Jönköping og Christian IVs by var. Så Petterssons sitat er verdt en refleksjon rundt holdningene til etterreformatorisk arkeologi. Da det i tillegg er svært få illustrasjoner eller kartverk av Oslo på 1600-tallet, blir det fort et styrket argument for viktigheten av arkeologisk forskning i urban sammenheng.

I nyere tid har de større bidragene til norsk historie i hovedsak kommet fra historiske kilder, arkitektur og etnologiske undersøkelser, og svært lite gjennom tilgjengelig kulturlag fra utgravninger (Mclees 2011:35). Likevel er arkeologi kostbart og utgravningene må finansieres. Om grenseinndelingen fra 1905 skulle bli opphevet og satt nærmere samtiden, ville det ført til store inngrep i eiendomsretten til privatpersoner og institusjoner (Håpnæs et.al 2016). Etersom et fornminne har en automatisk sikringszone inntil annet er spesifisert, ville store deler av privatpersoners eiendom bli påvirket.

Som en ringvirkning ville Riksantikvaren fått et enormt trykk på antall saksbehandlinger, noe som muligens kan overskride kapasiteten i dagens struktur. Det er belastningen, samt den økonomiske kostnaden av å dokumentere kulturlagene tale som et motargument for en ny grense. Som en ringvirkning må universitetsmuseene øke utgravningsfrekvensen i deres respektive regioner. Slike hypotetiske omveltninger bør naturligvis vurderes som reelle når tiltak for vern av etterreformasjonen er lagt på dagsordenen til Riksantikvaren. Tidligere ble det videreført et argument gjennom Molaug (2016) om at skriftlige kilder har utkonkurrert arkeologien om retten til å formidle kunnskap om tiden etter reformasjonen. Som det nå har blitt poengtert, er det ikke til enhver tid tilgjengelig, og i tilfeller hvor det finnes; er ikke kildene alltid pålitelige.

5.1 Teori

Det teoretiske rammeverket i oppgaven vil være tilskrevet viktige individer innenfor definering av kulturminneforvaltningen og bevaring, primært gjennom teoretisk arbeid som danner grunnlaget for konseptet om å verne. I Norge er verneideologi noe som kan forklares med både teoretiske, økonomiske eller politiske forankringspunkter for bevaring av objekter fra tidligere tider, basert på hva som har blitt presentert så langt. Når forvaltningsapparatet er underlagt politiske institusjoner er det enkelt å forstå hvorfor politikk har en rolle i forvaltningen av kulturarv. Hva som kan regnes som et kulturminne, kan være en subjektiv forståelse. Dette oppsummeres fint i følgende sitat:

«How do we determine what the cultural heritage is and what the cultural values in present-day landscapes are?» (Burström 2011:39).

For å løse denne forvirringen Burström sitt medfører, eksisterer det en definisjon av hva kulturminner som allerede er forklart. Likevel er det en omfattende historisk prosess som konkluderte med hvilke rammer kulturminneforvaltningen i Norge benytter, som også er et produkt av tankeprosessen til Burström.

Definisjonene i loven er forankret både med et politisk og teoretisk grunnlag, ettersom begrepsrepertoaret inkluderer verneideologi og verdisseting med politisk manifestering, som er synlig gjennom hvordan KML har blitt formulert. Nanna Løkken (2014) oppfatter prosessen av å etablere et kulturminne som politisk belagt, en observasjon som har historiske røtter når den første loven kom i 1905 med solid preg av nasjonalisme. Dette har vært enkelt å observere med de nasjonalistisk-ideologiske strømningene fra fortiden, som også dominerte i Europa på samme tidspunkt. Forvaltning naturligvis underlagt et departement og dermed et politisk organ, samt internasjonale avtaler om vern av kulturarv. Den første utgaven av loven fra 1905 styrker denne tanken ettersom det foreligger politiske strømninger bak innholdet, ved å ikke prioritere perioden fra etter reformasjonen eller minoriteter. Det teoretiske grunnlaget blir lagt til grunn og kan i hovedsak oppsummeres med et sitat fra Dag Myklebust (1989): «Intet objekt er et kulturminne før det er persipert og fortolket som det».

I dette sitatet ligger tanken om at det er mennesker selv som plasserer ulike verdier på et objekt. Likevel er ikke sitatet nødvendigvis gjeldende for førreformatoriske tilfeller ettersom

det kun ligger en absolutt aldersgrense som avgjør anleggets status. Det er naturligvis en tidligere prosess som har etablert inntrykket av et kulturminne, men nå er det en automatisk prosess som definerer store delen av kulturminnemassen. Myklebust sitt sitat er dermed neste steg fra utsagnet Burström leverte. Det går dermed fra «hvordan» noe er et kulturminne, til å persipere konseptet. Forklart er det dermed blitt opprettet et system som automatisk erklærer ulike objekter, strukturer og anlegg som fredet eller ikke. Myklebust sitt sitat er bare en av flere stemmer i kulturminnemiljøet som i ulik grad omfavner en variant av sitatene. Laurajane Smith (2006:11) oppfatter det samme fenomenet, kulturarv er noe som kun eksisterer på bakgrunn av verdier og ideologiske faktorer innenfor et samfunn, som blir manifestert gjennom formuleringen til de aktuelle lovene. Kulturarv blir dermed en sosial konstruksjon som et samfunn skaper basert på interne faktorer som for eksempel holdninger og verdier. Rammeverket for kulturminnevern blir dermed ofte belagt med bestemte konstruksjoner som reflekterer aktuelle normer og tanker i de respektive samfunnene.

Derimot er dette gjeldende i vedtaksfredningen da det foreligger skjønn til grunn i vurderingen, sammen med en rekke verdier beskrevet av Jørn Holme (2005) som blir tilskrevet før en status som et kulturminne kan bli oppnådd. Anker (2007:34-35) argumenter for at objektiv skjønnsetning er en svært utfordrende prosess, samt at ulik bruk av begrepet medfører forvirring. Ettersom definisjonen av et kulturminne er i så høy grad altomfattende, er det svært mye som kan falle innenfor denne kategorien, dermed er det teoretiske grunnlaget svært viktig så prosessene blir homogene og dermed unngå forskjellsbehandling av kulturobjekter.

Sitatene til Myklebust og Burström inneholder kjennetegn av sosial konstruktivisme hvor essensen i argumentasjonen tilsier at kulturminner ikke eksisterer før det har blitt definert og forankret i et eksisterende rammeverk. Hobsbawm (1983) sammen med Lowenthal (2015) argumenterte for samfunnsmessig konstruksjoner og kulturelle prosesser som bidrar til å skape definisjoner som passer inn i samfunnet; nemlig sosial konstruktivisme, som kobles til etableringen av kulturminner som konsept. Dette plasserer Myklebust sitt sitat og Smiths observasjoner i en konstruktivistisk sammenheng, hvor samfunnet selv skaper definisjonen av kulturminner, og plasserer anlegg, objekter og andre strukturer innenfor. Johnson (2010) skriver om hvordan sosial konstruktivisme i prinsippet ikke anerkjenner noen fysiske strukturer. Dette er selvfølgelig en svært direkte bruk av denne teorien, noe som ikke kommer

til å bli benyttet. Derimot vil konstruktivismen være et teoretisk fundament og bidra når definering og verditilskrivelse av strukturer finner sted, i en forenklet form.

En større skikkelse som har lagt grunnlaget for deler av den moderne forvaltningen er John Ruskin med teksten «The lamp of Memory» (Tschudi 1975). Riktignok er denne boken hovedsakelig rettet mot bygningsvern og debatten rundt restaurering, men hovedargumentet som blir fremmet er å ta vare på fortiden for fremtidige generasjoner; dette stemmer svært godt overens med dagens målsetning i forvaltningen samt deler av fundamentet for KML (Tschudi 1975). Senere har det blitt tilskudd av økonomisk teori, hvor kulturminnene blir ansett som samfunnsøkonomiske ressurser, selv om pengeverdi sjeldent blir benyttet (Holme 2005a). Likevel har loven blitt grunnlaget for ivaretagelse for fremtidige generasjoner lagt, og dette er fortsatt et argument som benyttes i forvaltningen i vernet av fortidens strukturer. En vanlig kritikk av Ruskin er rettet mot tidsperspektivet «for fremtidige generasjoner» og mangelen på definisjon av hvem og når dette er, også kjent som «Ad infinitum». Oppgavens hensikt gjelder ikke denne diskusjonen, men heller grunnlaget om vern av fortiden.

Det har pågått en debatt som omhandler hvorvidt det er mulig å definere hva «verdier» faktisk er. Lidén (1991) argumenter for uklarheten og den vide bruken begrepet ofte blir benyttet med og setter spørsmålsteget på muligheten for å gjøre verdibegrepet mindre subjektivt. På den andre siden av spekteret befinner Munoz Vinas (2002) sitt ståsted om universale, kulturbelagte verdier som skal være gjeldende og blir definert av eksperter på det aktuelle emnet. Dette er i større grad et mer moderne holdningspunkt når internasjonale og universale perspektiver blir frembrakt. Denne diskursen vil ikke gjøre annet godt enn å påpeke eksistensen av ulike holdninger som setter spørsmålsteget til verdibegrepets subjektivitet og objektivitet. Det overordnede teoretiske perspektivet på dette spørsmålet vil ikke være relevant, spesielt ettersom forvaltningen i lengre tid har tilskrevet ulike verdier til kulturminner.

På tross av dette har Jørn Holme (2005a) fremhevet et utvalg av mindre subjektive (i den grad enkelte verdier kan være mindre subjektive enn andre) verdier; Symbolverdi, Autentisitet, Identitetsverdi, historisk kildeverdi og representativitet. Ikke alle objekter vil nødvendigvis ha samtlige verdier tilknyttet seg, men et utvalg tilskrevet av forvaltningen. Når det er sagt; arkeologien baserer seg på kunnskap gjennom utgravninger, så totalfredning ville medført en mangel på kunnskapsproduksjon. William Lipe (1984:115) oppfatter en sunn forvaltning som

både in-situ vern og jevnlig utgraving for å produsere informasjon og økning av fortidens forståelse. Det eksisterer dermed ulike stemmer i forvaltningsmiljøet med forskjellige oppfatning for hva en god styringsplan er. Meningene representerer ulike verdier og teorier om hvordan kulturminnevernet skal baseres. Liden med sitt subjektive syn på verdier, og Holme som ønsker å balansere begrepet og gjøre det mer objektivt, for en mer rettferdig vurdering av kulturminner.

Denne ulikheten i meninger kan også representeres gjennom ulikheter i kulturminnelovgivning på tvers av land. Dette styrkes ved Myklebusts sitat om å persipere strukturer som kulturminner, samt den sosiale konstruksjonen av et kulturminne. Universale kriterium i forvaltningen kan bidra til å redusere subjektive holdninger i saksbehandling for vedtaksfredning av fornminner. Prinsippet om verdisetting vil bli ligge i bunnen for diskusjonen om verdisetting av ulike strukturer. All overnevnte teori danner oppgavens rammeverk som diskusjon og argumenter vil kunne baseres på. Verdibegrepet er også sementert i KML § 2 siste ledd etter en utvidelse i 2009 (Lov om Kulturminner 1978). Av politiske elementer er det naturligvis nasjonalistiske preg som til en viss grad lever videre i KML, selv om dette perspektivet i stor grad er blitt en del av historien. Nasjonalistisk ideologi vil likevel forbli en undertone når kulturminneforvaltningen skal diskuteres.

Del 2 – Forvaltning av etterreformatoriske kulturminner

6.1 Prosesser og vern

Så hvordan foregår prosessen når utgravninger av ikke-fredet materiale blir gjennomført, og kan etterreformatoriske kulturlag beskyttes? Christopher McLees (2011) har lenge stilt spørsmål over det han oppfatter som en begrenset interesse hva angår nyere tids arkeologi. Her vil eksemplene i materialgjennomgangen bli diskutert og vil undersøke om McLees' påstand er legitim. Generelt om kulturminner er det verdt å nevne at det i motsetning til førreformatorisk, ikke er meldeplikt ved funn av ikke-automatisk fredete kulturminner (Håpnæs et.al 2016:46).

Utgravningsrapportene som beskrevet i materialutvalget bærer preg av flere likheter, ingen av områdene hadde automatisk fredete kulturminner registrert direkte på det avgrensede området i planbeskrivelsen hvor det skulle bygges. Derimot var argumentasjonen for kravet til utgravningen en risikobasert vurdering som følge av registreringer i nærheten av området, eller sannsynlighet for funn ettersom prosjektet ble gjennomført i en by. Det står ikke i rapportene noen konkrete detaljer på hva «nære» betyr, noe som er en fellesnevner i eksemplene. I disse tilfellene medførte dette muligheten til å aktivere paragrafen om undersøkelsesplikt i KML, dermed en utgravning med hjemmel i lovverket selv om området ikke var automatisk fredet med tilhørende sikringsone. I tilfellet med Bankplassen i Christian IVs by, var det kun indikasjoner ved funn av etterreformatorisk materiale og et argument om byhistorie som gjorde at utgravningen var et faktum.

Det var med andre ord ingen referanse til områdets potensielle fredning gjennom KML i prosjektbeskrivelsen som gjorde at prosjektet skulle eventuelt få en juridisk begrunnelse. Resultatet av undersøkelsen ble riktignok funn av ukjente strukturer under stående bygninger så lokalkunnskapen i området ble forbedret. Slik rapporten ble forfattet er det implisitt at denne strukturen ikke var kjent på noe kartverk fra samtiden. Riktignok er ikke dette resultatet

hva som var forventet da kravene ble sendt. Tidligere har det vært argumentert at skriftlige kilder ikke alltid gir tilstrekkelig med informasjon vedrørende perioden umiddelbart etter reformasjonen og det kan tilsynelatende være et legitimt poeng med det resultatet som kom frem (McLees 2011, Molaug 2011).

Under normale omstendigheter er ikke argumentasjonen om lokalhistorie sterk nok til å utføre en utgravning, i de andre utgravningsrapportene var det i hovedsak enten funn i nærheten eller mistanke om funn som var iverksettende årsak. I overnevnte rapporter ble det bestemt gjennom KML § 8 (Tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner) og 9 (undersøkelsesplikt) medførte et tilsendt krav til tiltakshaver. Så i disse tilfellene i Oslo-regionen ble mesteparten av det etterreformatoriske funnet og dokumentert som sekundærfunn. Samtidig var dette utgravninger hvor det i utgangspunktet var forventet å finne automatisk fredete gjenstander, ettersom dette var hovedargumentet for iverksettelsen av undersøkelsesplikten. I områder med lang plasskontinuitet er dette et sannsynlig resultat, å finne gjenstander fra flere tidsperioder.

Eliassen (1995) skriver om fremveksten av byer i Norge på 1500/1600-tallet og en videreføring av denne forskningen viser sannsynligheten at underjordiske strukturer som befinner seg i skjæringspunktet mellom automatisk fredning og ikke-fredete kulturlag, kan forekomme utenfor Oslo. Så ved utgravninger i urbane strøk vil det være en naturlig større sjans for å påtreff objekter fra den etterreformatoriske perioden når stratigrafien tilsier at nyere lag befinner seg nærmere overflaten. I tilfellene hvor det ble sendt et krav om undersøkelse ble KML benyttet. Tidligere i oppgaven ble Plan-og Bygningsloven (forkortet til PBL) nevnt, i denne situasjonen har flere av områdene vært i vernet kontekst og dermed har den automatiske fredningen være hovedargumentet for undersøkelsesplikten. I PBL §12-7 nr.6 åpnes det for å verne om bygninger, kulturmiljøer og «andre kulturminner» (Lovdata.no Lov om Planlegging og byggesaksbehandling 2008).

En bygning er begrenset til en fysisk struktur som under normale omstendigheter er mulig å interagere med, ved å kunne gi ly (Kahn 2016). Denne definisjonen virker å dekke et mer avgrenset felt enn § 15 i KML hvor det blir nevnt både *byggverk og anlegg*; dette inkluderer dermed et vesentlig større spenn i strukturer (Kahn 2016:31). Det siste punktet som ble definert «andre kulturminner» er langt mer diffuse. «Andre» har i seg selv ingen isolert

betydning sett bort fra kulturminner. I lovens tekster eller notater fra forarbeidet står det ikke nevnt en definisjon på hva et kulturminne er. Dermed blir det naturlig å hente en slik forklaring som allerede eksisterer i KMLs innledende beskrivelse, som påfølgende kan utfylle PBL.

I saksdokumentene til PBL ble det ikke nevnt hvilket organ som er ansvarlig for frigivelse av kulturminner, men det dette er nok fordi loven ikke nevner noe om opphevelse av fredningen. KML derimot inneholder formuleringen som gir Riksantikvaren makt til å frigi fredete områder. Dette gir dermed en forklaring til hvorfor utgravningsrapportene henviste til KML og ikke PBL da kravene ble kjent, ettersom opphevelse av fredning kun skjer gjennom hjemmel fra loven om kulturminner, og ikke PBL. Fra byantikvarens arkiver var det kun et fåtall av prosjekter som ble gjennomført med en ren interesse for forskning i Oslos byhistorie. I rapporten fra Bankplassen blir det ikke nevnt om ekstra argumentasjon for en finansiert utgravning av ikke-fredet materiale.

Implisitt i tillatelsen ligger det en bakgrunn med informasjonsverdi som Statsbygg godtok da søknaden ble innvilget, dette var da en mindre undersøkelse som ikke gikk gjennom Riksantikvaren. Så Statsbygg, som var tiltakshaver anerkjente muligheten for å berike lokalhistorien og bevilget dermed resurser. Ulike verdier ligger til grunn for hele den norske forvaltningen og kan være en forklaring på hvorfor noe blir vernet og hvorfor det blir gravd ut (Holme 2005b). Jan Brendalsmo (2016:130) beskriver stående strukturer over bakkenivå som en fortsettelse av årene med historie som befinner seg under bakken, i et forsøk på å skape et inntrykk av likeverdigheten arkeologien har mot andre disipliner. Dette er noe som viser seg å stemme svært godt med utgravningene av Christian IVs by, og da strukturer uten dokumentasjon blir funnet. Argumentet Brendalsmo (2016:227) bruker er at byer med godt utbygde sentralfunksjoner ikke blir til «over natta» og inntrykket blir dermed hvor viktig det er å få dokumentert en slik utvikling av norsk sentralutbyggelse.

Når situasjonen er at Norge vedtok maltakonvensjonen om å beskytte arkeologiske kulturminner, bør informasjonsverdien ligge sentralt. I hovedsak kan det vises til en trend hvor funn av etterreformatrisk materiale blir funnet fra utgravninger som i prinsippet skulle avdekke automatisk fredete lag. Ettersom undersøkelsesplikten har vært et kraftig argument for utgravninger, så blir situasjonen likevel at den ikke-fredete perioden en viss grad får beskyttelse i områder med sterk plasskontinuitet. Dette er også naturlig stratigrafisk sett, når

de eldre lagene befinner seg under de yngre. I tillegg viser rapportene at andre faktorer enn vern kan være gjeldende for en prosjektert undersøkelse. Bakgrunnen for utgravningen ved Dronningens Gate 27 var funn av menneskelevninger. Dermed var det helt andre hensyn som ble vektlagt for hvordan dette materialet skulle behandles som i hovedsak kommer fra etiske direktiver formulert av Miljøverndepartementet. Dette hører til et særtilfelle da menneskelevninger ikke ble funnet i noen av de andre områdene, så dette alene kan ikke gi helhetlig beskyttelse.

Det blir også spesifisert at dette ikke hadde automatisk beskyttelse gjennom kulturminneloven. Slik vil altså gravplasser, kirkerelaterte steder og andre områder med spor av levninger fra etter 1537 ha beskyttelse basert på etiske retningslinjer, så i slike tilfeller vil en utgravning dermed ofte finne sted. Undersøkelsesplikten virker som en sterk faktor i områder hvor det har vært registrert både enkeltfunn og kulturlag, i typiske bymiljøer vil dette kunne medføre undersøkelser av ikke-fredete områder. Nærheten til et stort anlegg kan være medvirkende til at undersøkelsesplikten blir gjeldende, Akershus Festning var et argument for flere av prosjektene i eksemplene. Spesielt ettersom kun tilstedeværelse av automatisk fredete gjenstander i umiddelbar nærhet er nok til å formulere et krav om undersøkelse. Det er også svært viktig å påpeke at etter §9 i KML betyr en arkeologifaglig undersøkelse, tiltakshaver kan ikke gjøre denne undersøkelsen på eget initiativ (Holme 2005b:84). Formuleringen i KML og tillatelsene som trengs gjør det i praksis umulig for privatpersoner å ansette egne arkeologer for undersøkelse og i praksis er det dermed kun vedkommende myndighet som kan gjennomføre dette (Holme 2005b). Av større betydning omfatter denne plikten alle større offentlige og private tiltak samt byggeplaner og reguleringsplaner (Kulturminneloven 1978, Holme 2005b).

Ettersom Riksantikvaren eksplisitt har plassert etterreformatoriske kulturminner som et eget satsningsområde frem mot 2020, vil dette kunne medføre vedtaksfredninger i urbane strøk som byer og tettsteder. I underpunktet er det nevnt spesifikt at det er blant annet kulturlag som skal fredes. Utgravningene presentert har vært undersøkelser i kulturlag som ikke var automatisk fredete, men på bakgrunn av andre faktorer ble gravd ut. Kun et av prosjektene ble gjennomført på bakgrunn av tilstedeværelsen av skipskontekst, og måtte dermed graves ut i det som var et etterreformatorisk kulturlag.

Fredning etter § 15 vil være en omstendelig prosess, hvor forslaget må gjennomgå en kontradiktorisk argumentasjon (Kahn 2011:71). Dette gjøres ettersom alle berørte parter skal ha en mulighet til å fremlegge sine synspunkter og potensielt kontradiktere, som i prinsippet enhver demokratisk prosess skal inneholde (Holme 2005b, Kahn 2011). Som en konsekvens viser tall fra Riksrevisjonen i perioden 2004-2008 at gjennomsnittlig behandlingstid for vedtaksfredninger er på 5,6 år (Kahn 2011). Vedtaksfredning blir dermed en usedvanlig lang prosess som vil belaste forvaltningen gjennom flere år med saksbehandlinger og potensielle anker. Med dagens behandlingstid på søknadene vil det ta svært lang tid å behandle et større antall vedtaksfredninger, selv om gjennomsnittstiden ikke nødvendigvis reflekterer alle tilfellene. Riksrevisjonens rapport fra 2008-2009 viser at Klima-og Miljødepartementet ikke har fastsatt frister for gjennomføring av fredningsprosesser (Riksrevisjonen 2008/2009 dokument 3:9).

Videre ble det avdekket i samme rapport hvordan tidsbruken til de siste fredete kulturmiljøene ble benyttet. De to overnevnte kulturmiljøfredningene tok henholdsvis 9,6 og 11,3 år å gjennomføre og det ble rettet en kritikk mot forvaltningen, samtidig som det ble satt et spørsmålstegn om hvorvidt den lange behandlingstiden var akseptabel (Riksrevisjonen 2008/2009 dokument 3:9). Alternativt til dette er områdefredning, men det har kun vært foretatt 254 områdefredninger og fire kulturmiljøfredninger pr 2004 (Holme 2005a:27). Kulturmiljøfredning vil ofte ha et større omfang enn en vedtaksfredning med tilhørende sikringssone, noe som blir mindre gunstig når strukturen ikke dekker et stort areal. Kulturmiljøfredning representerer et mer helhetlig syn i vernetenkning, og representerer i prinsippet beskyttelse av et område, og ikke et objekt som en områdefredning forr (Holme 2005b:175)

Det er naturligvis svært lite gunstig med en så omfattende ventetid når et anlegg eller område skal fredes. Michael Kahn (2011:72) forsvarer delvis den lange behandlingstiden ved saksbehandlingen primært gjennom ressursknapphet. Gjennom Riksantikvarens undersøkelse viser det seg at atten av nitten fylkeskommuner mener den lange saksbehandlingen skyldes lite ressurser og høyt trykk (Kahn 2011). Dette er også noe som ble poengtert i samme rapport fra Riksrevisjonen, hvor det kom frem at Riksantikvaren sto med 84 eldre fredningssaker på restanselisten hvor den eldste var fra 1984 (Riksrevisjonen 2008/2009 dokument 3:9, Kahn 2011). Kildekritisk sett er denne rapporten nå 10 år gammel, så det kan ha forekommet

endringer siden den tid, men det har ikke vært ført noen ny rapport på dette. Med en lengre restanseliste og knapphet i ressursene vil det dermed være svært ugunstig å vurdere vedtaksfredning av både bygninger og kulturmiljøer slik situasjonen er nå, ettersom det vil ta mange år før området vil offisielt bli beskyttet. Det blir ikke nevnt i Riksrevisjonen hvilke typer kulturminner som trekker opp eller ned behandlingstiden for vedtaksfredninger. Dette vil dermed fungere som et motargument for å vedtaksfredde, områdefredde og kulturmiljøfredde spesifikke områder, ettersom saksbehandlingstiden i nåværende situasjon er svært lang. Fordelen ved å ha en automatisk grense for fredning medfører at en slik behandlingstid ikke lenger blir aktuell.

Den overordnede kritikken fra overnevnte rapport var forvaltningens manglende kapasitet til å verne om kulturminnene gjennom bruken av tilgjengelige virkemidler som PBL og KML (Riksrevisjonen 2008/2009 dokument 3:9). Muligens er den manglende viljen et resultat av en restanseliste som allerede var omfattende, i all den tid Riksantikvaren også har andre oppgaver enn vedtaksfredninger. Dermed blir det implisert at forvaltningen i Norge har mindre kapasitet til å håndtere en tilvekst av vedtaksfredninger. Samtidig arbeider Fylkeskommunen med Riksantikvaren med saksbehandling, så om den ene parten opplever ressursknapphet vil ringvirkningene ramme andre deler av forvaltningsapparatet. Forvaltningsapparatet er knyttet opp mot hverandre og er gjensidig avhengige, så knapphet i ressursene vil merkes, noe som kommer gjennom ved behandlingstid. Så ved etterreformatork arbeid vil det både være tid- og ressurskrevende å fredde strukturer ved enkeltvedtak og ikke gjennom en automatisk fredningsparagraf. I områder som ikke er preget av en like lang kontinuitet som Oslo vil dette skade forskningspotensialet når byggeprosjekter igangsettes, ettersom det ikke er grunnlag for å kreve utgravning. Prosjektet skal likevel sendes inn til vedkommende myndighet men uten fredninger i nærheten kreves det ikke utgravning (Holme 2005b)

Deler av den etterreformatork kunnskapen har kommet gjennom utgravninger som ble vedtatt gjennom undersøkelsesplikten ettersom de relevante områdene var innenfor nærliggende registrerte kulturminner. I områder hvor plasskontinuiteten ikke er like sterk vil det ikke foreligge tilsvarende grunnlag for å kreve undersøkelse gjennom §9. Tettheten i automatisk fredete kulturminner er tilsynelatende en viktig faktor for undersøkelse av områder spesielt i byer. Ved fredning etter vedtak foreligger det et krav fra Riksantikvaren om

at kulturminneminnet må ha verdi for hele nasjonen, samt en rekke med kriterier som vurderes (Riksantikvaren Fredningsstrategi 2020 Vedlegg 2:11). Dermed har alle automatisk fredete kulturminner nasjonal verdi i kraft av et juridisk vedtak. Det medfølger at dette er en automatisk prosess, så det betyr at samtlige automatisk fredete kulturminner har denne statusen, uavhengig størrelse, sjeldenhet eller potensiell kunnskapsverdi. Det har blitt nevnt at forvaltningen ikke har gitt nyere tids kulturlag arkeologi gjennom plansaksbehandling, det har heller ikke foreligget konkrete statlige føringer som legger vekt på at etterreformatoriske kulturminner har et behov for vern (Håpnæs et. al 2016).

Kriteriene er:

- Kulturminnet representerer faser med særlig betydning for historien
- Kulturminnet er knyttet til virksomhet med særlig betydning for historien
- Kulturminnet er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper
- Kulturminnet har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi
- Kulturminnet har særlig betydning som kilde for historien fordi det finnes få eller ingen skriftlige kilder
- Kulturminnet har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping
- Kulturminnets alder og type utløser juridiske virkemidler på nasjonalt plan, se kulturminneloven

Figur 2: Viser utvalgte kriterer som skal vektlegges av Riksantikvaren for å bestemme hva som kvalifiseres som nasjonal verdi. Kilde: Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 Vedlegg 2:11.

Ettersom etterreformatoriske kulturlag normalt sett ikke har noe spesiell verdi innenfor arkitektoniske grenser vil det være fordelaktig å se innenfor andre kategorier med verdier. I tilfellet hvor utgravningen på Bankplassen 3 ble gjennomført var det nettopp argumentet om byhistorien som var utslagsgivende for godkjenning av søknaden. Her kan punktet om representativitet i en fase og som kilde i mangel av skriftlige referanser bli trukket frem som årsaker til at kulturlagene bør beskyttes. Som nevnt er det likevel en tungvint behandling, både tids- og ressursmessig prosess når det skal fredes et større antall kulturminner. Som Figur 2 viser på punkt nummer 1; «Kulturminnet representerer faser med særlig betydning for historien». Christian IVs by representerer en helt ny fase i Oslos lokalhistorie, da byen ble flyttet under bestemmelser av danskekongen samt kravet om at all fremtidig utbygging skulle benytte stein og ikke treverk.

Spesielt i de tilfellene hvor det ikke er registrert eller foreligger kunnskap om informasjonen som kan ligge under bakken. På dette tilfellet er KML i en meget gunstig posisjon, ettersom den automatiske fredningen innebærer at både uregistrerte og registrerte funn som etterkommer alderskravet er beskyttet. Med etterreformatorisk vedtaksfredning må det per

dags dato foreligge kunnskap om hvor potensielle fornminner skulle ligge, noe som noe kan utvikle seg til å bli en utfordrende jobb når det ikke er stående strukturer i planen.

Kulturminner er i dag definert som en ikke-fornybar ressurs, og Terje Brattli (2011b:277) argumenterer for at etterreformatoriske objekter, strukturer og kulturlag må bli belyst på samme måte. Dette har tilsynelatende ikke vært viktig da den første versjonen av KML ble skrevet i år 1905, så dette fenomenet med økt interesse i denne perioden har kommet i senere år.

Det kan også være rom for et paradigmeskifte når lovfestelsen og kreftene bak begrunnelsen har forsvunnet med datidens holdninger. Brattli (2011b) nevner inntoget til den post-prosessualistiske arkeologien på 80-90 tallet hvor det fysiske materialet igjen kom i fokus som ikke bare et supplement til skriftlige kilder, men som noe eget og unikt som kunne gi et annet blikk enn hva tekster har muligheten til. Holdningsforandringen innad i fagmiljøet kan ha bidratt til en større bevissthet rundt perioden av historien som foregikk etter 1537, og hvilket bidrag som kan ytes av utgravningsarbeid i denne perioden. Derimot så har ikke forvaltningen på daværende tidspunkt tilegnet seg denne nye interessen for den forsømte kulturarven. Kulturlagene i de etterreformatoriske byene har et stort og vidtfavnende kulturhistorisk innhold, nemlig kunnskapen om Norges andre urbaniseringsfase (McLees 2007:143). Eksemplene i materialgjennomgangen viste hvordan datidens innbyggere brukte arealene i Christian IVs by.

Det har også blitt en bred enighet i det tverrfaglige forskermiljøet at en tradisjonell inndeling av historien i ulike epoker som eksemplifiseres i det svært skarpe skillet mellom etterreformasjonen og middelalderen ikke lenger er holdbar (McLees 2007, Molaug 2016). Artikkelen fra 2007 av McLees påpekte videre manglende satsning på etterreformatorikken, derimot har dette området vært under utvikling som vist tidligere i tiden etter publisering av denne artikkelen, som nevnt i Riksantikvarens satsningsområde frem mot 2020. Likevel er kritikken fullverdig når det tok forvaltningen over 20 år fra ratifiseringen av maltakonvensjonen til å starte et initiativ for det etterreformatoriske. I materialgjennomgangen ble det publisert et bilde (figur 1) som viste alle de arkeologiske undersøkelsene som har blitt utført i Christian IVs by, og det er store områder som ikke har blitt utforsket. På bakgrunn av det som har blitt undersøkt er det grunnlag for å berike

kunnskapen om Oslos historie. Her må forvaltningen vise utvidet interesse og følge den uttalte målsetningen for å verne om det representative utvalget med kulturarv.

Fra et forvaltningsperspektiv har Norge bundet seg til Maltakonvensjonen, noe som medfører en forpliktelse til å bevare moderne arkeologi. Likevel kan det få større ringvirkninger for den private eiendomsretten. Som nevnt tidligere er det gjennomført svært lite forskning på etterreformatorisk arkeologi og det er heller ikke ført opp noen lokasjon og følgelig ikke noe register. Fra eiendomsrettslig perspektiv vil et nyerklært kulturminne påføre privatpersoner en betydelig reduksjon i disponibelt areal, med henvisning til den automatiske sikringssonen som blir opprettet. Dette tilfellet vil da ta utgangspunkt i opprettholdelse av de resterende kriteriene i lovteksten. Kostnaden ved en utgravning vil likevel staten dekke, i det tilfellet eiendommen ikke skal benyttes kommersielt. For kommersielle aktører vil dette kunne medføre betydelige byggekostnader og ekstra tidsbruk ettersom slike utgravninger ikke blir finansiert fra staten, slik situasjonen er når kommersiell drift skal etableres på stedet. Et annet perspektiv er hvor kulturlag allerede er delvis ødelagt som konsekvens av utbygging. Hvordan

Bør dagens system endres eller vernes om? En konsekvensutredning bør gjennomføres i et forsøk på å kartlegge ulike ringvirkninger en slik avgjørelse vil skape. Brattli og Larsson (2016:16-18) har laget en oversikt over flere hypotetiske scenarier hvor en endring i lovverket medfører økt press, spesielt i bymiljøer og tilhørende arealer. Problematikken i dette tilfellet er den svært lange behandlingstiden for en vedtaksfredning. Området kan dermed bli utilgjengelig, både for private og kommersielle aktører inntil forvaltningen har truffet en beslutning. Logikken bak refleksjonen er enkel å forstå, om utearealer blir utilgjengelig frem til en eventuell saksbehandling er over, vil presset på resterende områder øke. Dette vil også gjelde prosessene som vil belaste forvaltningen når forespørsler om frigivning av kulturlag/strukturer skal behandle. I et annet tilfelle hvor vedtaksfredning er normen, vil dette medføre en situasjon hvor utvalgte strukturer bli vurdert som viktige, og resten uviktige (Brattli og Larsson 2016:20). Med dette eksemplet oppstår problemet om subjektiv verdisetting opp, ettersom det ligger en behandlingsprosess bak vurderingen om å frede enkelte strukturer og ikke andre. Nødvendigheten av å etablere et apparat med fagekspert som legger ulike premisser til grunn for vurderingen er viktig, sammen med en transparent prosess.

En påfølgende konsekvens er av en kontinuitetsrelatert natur, hvor neste saksbehandling kan ende med et annet resultat. I denne ringvirkningen av scenariet er det essensielt at innsyn i saksbehandlingene er mulig, for å kunne ha en forståelse for hvordan ulike kriterium blir prioritert. Når Holme (2005a, 2005b) etablere objektive verdier, bør dette være en selvsagt inkludering. Michael Kahn (2011:75) konkluderer en juridisk analyse av KML §15 annet ledd (dette leddet nevner fredningsverdige anlegg uavhengig av alderskriteriet) med at samtlige typer kulturminner angitt i definisjonen kan bli fredet. Dette er et rent hypotetisk scenario, forvaltningen har ikke noe ønske om å frede samtlige anlegg, strukturer og objekter som kan plasseres innenfor definisjonen av kulturminne. Derimot så ønsker Jørn Holme (2005a) et kulturminnevern som tar vare på viktige deler av historien. §15 er samtidig hjemmelen for fredning av faste kulturminner, og målsetningen er å sikre kulturarv fra alle tidsperioder, sosiale lag fra alle landsdeler (Holme 2005b:145). I dette tilfellet er det mulig å kommentere at dette ikke har vært vellykket, som nevnt tidligere har ikke etterreformatoriske kulturlag i noen grad blitt fredet gjennom vedtak. Dermed har dette ønsket om en slik ivaretagelse ledet forvaltningen til å primært ivareta stående strukturer.

Et annet scenario blir nevnt som utbroderer konsekvensene av å fjerne grenseinndelingen og gi dispensasjonsmyndighet til fylkeskommunene, noe som deduseres til å innføre faren for lokale praksiser i saksbehandlingene (Brattli og Larsson 2016:20). Oppheving av grenseinndelingen i KML og dermed vedtakene om alderssortering er for oppgavens formål ikke ansett som en optimal strategi for kulturminnevern. En kollektiv undersøkelse utført av Håpnes, Stomsvik og Kahn (2016) retter oppmerksomhet mot synligheten av forvaltningens verdisetting av nyere tids kulturlag. Synlighet i forvaltningens praksis har Anker (2007) poengtert svært godt i hennes Ph.d-avhandling, hvor oppfattelsen er at forvaltningsapparatet ofte ikke er en transparent prosess, noe som igjen medfører usikkerhet i forhold til forvaltningens forutsigbarhet. Resultatene av denne studien er en nærmest systematisk neglisjering av etterreformatorisk arkeologi og til tross for økende grad av oppmerksomhet frem mot 2010; har det ikke kommet frem i konkret vern (Håpnes et al 2016:52). Neglisjering er et svært sterkt begrep å benytte, ettersom det impliserer en bevisst holdning mot ikke å anerkjenne deler av den norske kulturarven. Likevel har undersøkelsen som ble utført av Håpnes vist en gjentagende trend som viser den systematiske avvisningen av etterreformatorisk kulturarv. Delkonklusjonen i den undersøkelsen blir dermed at forvaltningen har et behov for å implementere en paragraf om å inkludere etterreformatorisk

materiale i KML. Dagens system og forvaltningspraksis er ikke gunstig for deler av den norske kulturarven.

6.2 Maltakonvensjonens forpliktelser

Gjennom internasjonale avtaler har Norge forpliktet seg til å ivareta landets kulturelle ressurser og på dette området har forvaltningen gjort på store området et godt arbeid. Likevel er resultatet av KMLs «båstenkning» hvor det skarpe skille medfører at det å være på riktig side av grensen har store konsekvenser for potensielle kulturminner utenfor automatisk vern. I prinsippet så har ikke forvaltningen noe argument for å ikke verne om kulturminner utenfor de absolutte grensene, ettersom landet har ratifisert Maltakonvensjonen. Denne konvensjonen har et sterkt fokus på in-situ vern, bevaring av kontekst og formulerer et eksplisitt ønske om å hindre unødvendig masseuthenting i områder hvor det finnes arkeologisk materiale (Council of Europe 1992). Likevel er sterkt fokus på in-situ vern et lite paradoks for arkeologien, ettersom dette vil påvirke vår evne til å innhente kunnskapen som ligger i bakken, noe som kan medføre hull i historieforståelsen. I tillegg er det formulert et krav i artikkel 3 til nasjoner som har ratifisert konvensjonen at all form for uthenting av arkeologisk materiale kun kan bli foretatt av kvalifisert personale (Council of Europe 1992:3).

Implisitt i dette er anerkjennelsen at arkeologiske kulturminner ikke skal hindre fremveksten av det moderne samfunn, som også er en nødvendighet for å etterkomme moderne behov. I motsetning til maltakonvensjonen nevner ikke KML spesifikt vern av arkeologisk materiale, selv om definisjonene av hva et arkeologisk minne er, har svært mange likheter i definisjonen av et kulturminne. Forfattelsen av dokumentet er relativt enkelt, og har brede definisjoner samt en mangel av konkrete begreper og datoer. Formuleringen gir et preg av å ønske en nøytral tilnærming til kulturarv, noe som kan oppfattes gjennom Artikkel 1 (Council of Europe 1992) hvor begrepet det Europeiske kollektive minnet skal ivaretas. Naturligvis er det ingen grense på hva som skal vernes, og det nevnes heller ikke i konvensjonen at alder skal være et kriterium for vernestatus. Dette kan tolkes på ulike måter, et problem denne formuleringen har er epokebegrepet. Slik konvensjonen lyder har land som ratifiserte avtalen plikt til å verne om resten av menneskelig aktivitet fra tidligere epoker (Council of Europe 1992). Christopher McLees (2007:140-141) tolker dette som at alle spor uansett alder skal beskyttes med likt vern. Derimot blir det ikke nevnt om spor fra inneværende epoke skal nyte

samme vern, bruken begrepet epoke er i tillegg noe diffust. En bedre formulering ville vært «fra tidligere tider» som erstatning for epoker.

Begrunnelsen for hvorfor vern av dette materialet er essensielt føres med vekt på felles historie, identitet, det kollektive minnet og økt press på planlegning (Council of Europe 1992:1). Dette skaper et argument om nødvendigheten av å verne om arkeologien når muligheten fortsatt er tilstedeværende. Av trusler mot kulturlagene er spesielt utbyggelse en større trussel, spesielt KML ikke gir tilstrekkelig beskyttelse. Dette er en likhet som ofte står i stil med oppgradering av kabelnett og utvidelse av byer som kan forstyrre potensielle kulturminner, som Christian IVs by og andre urbane strøk. Her står eksempelvis den svenske loven vesentlig sterkere i beskyttelse av arkeologi, som utgravningen av Jönköping har vist. Dermed kan Norges innsats i forvaltningen regnes for å være todelt. Vernet i en av de to periodene er svært sterkt og tilsvarende svakt utenfor, noe som gjør at Maltakonvensjonen kun i enkelte deler blir oppfylt. Samtidig er det mulig å argumentere for at vedtaksfredning er et virkemiddel som oppfyller kravet, men manglende effektivitet på dette området grunnet svært lang behandlingstid hindrer forvaltningsarbeidet med etterreformatikken. Likevel har det vært rettet kritikk mot forvaltningsapparatet for å være for lite effektive og dyktige til å benytte seg av de mulighetene som allerede eksisterer (Håpnes et.al 2016:46).

I slike tilfeller kan forvaltningen treffe et vedtak om midlertidig fredning gjennom §22 fjerde ledd til saksbehandlingen er gjennomført. Likevel kan ikke dette sies å være en optimal løsning, ettersom området dermed havner mellom automatisk fredning og frigivning inntil saksbehandlingen gjennomføres. Av den grunn kulturlag sjeldent fredes (ingen av vedtaksfredete kulturminner er kulturlag fra den umiddelbare tiden etter 1537) kan det tolkes frem et manglende syn på informasjonsverdien forvaltningen plasserer på denne periodens strukturer. I all den tid målsetning til Riksantikvaren er å sikre et representativt utvalg av kulturminner fra ikke-stående strukturer har fraværende verdi på estetikk og arkitektonisk verdi samt redusert opplevelsesverdi. Slik situasjonen er i dag vil heller ikke hyppige fredninger redusere utbyggingen. Terje Brattli (2011b:276) viser til Riksantikvarens hyppige tendens til å gi dispensasjon fra fredningen, med kun 8% av saksbehandlingene som resulterer i avslag. Primært blir det gitt dispensasjon i byggesaker av ulike skala, noe som tyder på at Norges forvaltning ikke er like streng som lovens formulering antyder.

Her bør det dermed bli poengtert hvorfor en økning i fredete områder ikke nødvendigvis vil hindre bebyggelse, men få sikret informasjonsverdiene ved en forsvarlig utgravning. I dette tilfellet vil kravene stilt gjennom konvensjonen bli tilfredsstilt gjennom fagpersonale som foretar de potensielle utgravningsprosjektene. Som poengtert tidligere oppfatter William Lipe godt forvaltningsarbeid som kombinasjonen av in-situ vern og en jevn tilførsel av fagkunnskap gjennom forskning. Glørstad (2006) mener det absolutt viktigste for kulturminneforvaltningen er kunnskapsorientert styring, noe som forutsetter kunnskap om de aktuelle periodene. Konvensjonens sterke fokus på in-situ kan virke motstridende på dette området, ettersom arkeologisk kunnskap blir utelukkende produsert etter en utgravning.

Som eksemplene viste ble forståelsen av Oslos byhistorie beriket av utgravningene som ble foretatt i samarbeid mellom forvaltningen og ulike tiltakshavere (Hauge et. al 2016). Maltakonvensjonen anerkjenner utfordringene kulturminnevernet har med å imøtekomme moderne utfordringer som byenes raske vekst og økt press på arealer. Når forvaltningen er så imøtekommende som tallene tilsier, vil ikke dette nødvendigvis bety at et styrket vern for ikke-fredete områder blir avgrensende for byenes spredning. Derimot vil det sikre en forsvarlig behandling av materialet i de tilfellene bestemmelser om frigivning ved utgravning blir alternativet. Opprettholdelse av Maltakonvensjonen vil i dette tilfellet kreve en utgravning gjennomført av kvalifisert personale. I eksemplene som ble benyttet var Byantikvaren og NIKU involvert i utgravningen som konkluderte en berikelse av lokalkunnskapen.

Likevel er slike utgravninger med krav til undersøkelsesplikt kun benyttet hvor det var registrert kulturminner i nærområdet, noe som gjør det usannsynlig at denne paragrafen blir benyttet i områder uten samme kulturminnetetthet. Likevel er det verdt å nevne at maltakonvensjonen med den svært brede definisjon og manglende grenser har noen svakheter. I hovedsak er det fraværet av den grenser tilsvarende KMLs og bruken av epoker som svekker erklæringen. Når det ikke er satt en dato for når kulturminner skal ivaretas, åpnes det for individuelle vurderinger av hva som bør ivaretas. McLees' (2007) tolkning av epokebegrepet er et legitimt resultat og kan selvfølgelig være grunnlag for kritikk av forvaltningens etterreformatoriske arbeid. Selv om listen av hvilke objekter og strukturer som er arkeologiske kulturminner er omfattende, mangler det begrunnelse for når dette skal anerkjennes som arkeologi. Det er fordeler og ulemper med å ha en absolutt grense. Argumentet for å ha en grense er å gi forvaltningsarbeidet et solid rammeverk, hvorav det

negative er at alt etter den grensen kan vurderes som uviktig. Ved å ikke ha en grense vil alle strukturer måtte vurderes fra hver enkelt saksbehandling, som åpner for et utvalg fra alle tidsperioder.

Det umiddelbart negative med dette er skjønnsutøvelsen og saksbehandlingstiden som dette medfører, spesielt når det ikke har vært noen metode for hvordan slike prosesser skal utføres. Forvaltningen har dermed en utfordring i å utforme kriterier for skjønnsutøvelse med verdisetting av nyere tids kulturminner. I Maltakonvensjonen står det primært er «ancient history» som ligger i hovedfokuset, før den brede definisjonen og manglende presisering av tidsperspektiv kommer og enkelt kan tolkes som altomfattende (Council og Europe 1992:1). Tilbake til det Lipe og Glørstad skriver om forvaltningsplaner, så bør alltid kunnskapen styre avgjørelsene. Overnevnte krav er mest sannsynlig plassert i konvensjonen for å sikre at materialet ikke blir deponert som avfall uten mulighet for fremtidig forskning. Frem til 1537 er forvaltningen svært dyktige på å etterkomme de fremlagte kravene som stilles til undersøkelser og ivareta kulturminneloven (McLees 2007), og dermed deler av konvensjonen. Likevel som eksemplene har vist, er det primært frem til denne grensen hvor arkeologi blir prioritert. Etter reformasjonen er det mulig å stille spørsmål til hvordan ivaretagelsen av kulturarven blir gjort, og om maltakonvensjonens ønsker og krav blir fullført.

Videre blir det understreket betydningen av å etablere inventarlistene og kulturminneregistre (Council of Europe 1992, McLees 2007). Dette har Norge etablert i sammenheng med å ha oversikt over hvor alle fredete kulturminner befinner seg, hvor det er mulig å se hvor mange strukturer som er automatisk fredet, vedtaksfredet og bygninger etc. (Holme 2005a). Riksantikvaren ser ut til å imøtekomme dette kravet, ettersom fredningsstrategien mot 2020 inneholder et mål om å utvide kunnskapen rundt etterreformasjonen på slutten av 1500 til 1600-tallet med kartlegging og metodeutvikling (Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 vedlegg 1). Ettersom det var gitt et uttrykk for bekymring for mangelen av dette, er det viktig at et slikt register med informasjon om det etterreformatoriske blir opprettet og ivaretatt. Det vil også tilfredsstillende maltakonvensjonens krav om et detaljert register om fornminner. Denne informasjonen bør implementeres i det eksisterende kulturminneregisteret, for å understreke viktigheten av å ha et helhetlig syn på forvaltning av kulturarv. Dermed vil kunnskapen som ble benyttet ved utgravningen av Christian IVs by bli en verdifull ressurs i det fremtidige prosjektet.

Derimot er det ingen oversikt som kan vise i hvilken utstrekning og tilstand etterreformatoriske kulturminner befinner seg i, og heller ikke hvilken type informasjon de inneholder (McLees 2007). Her er det mulig å se på eksemplene i materialgjennomgangen. Som det kom frem i løpet av presenteringen var ingen av prosjektene igangsatt direkte på bakgrunn av hverken automatisk fredete materiale, eller etterreformatoriske kulturlag. Kun ett av prosjektene var gjennomført med det mål å berike lokalhistorien til Oslo. Resten har kun vært igangsatt på en mistanke om å forstyrre kulturminner som er automatisk fredet. I dette tilfellet har forvaltningen en utfordring med å utarbeide en oversikt over dette materialet. Dette kan være et direkte brudd på maltakonvensjonen, ettersom forvaltningen ikke har oversikt over hva som går tapt av ikke-fredete kulturlag og strukturer. Dette står i sterk kontrast til kulturminneregisteret over det som er fredet og hvor det finnes en god oversikt over registrerte fornminner.

Videre kan forskjellsbehandlingen etterreformatoriske kulturminner utsettes for, bli tydeligere når samiske og skipsrelaterte kulturminner blir fremhevet. Med den relative grensen på 100 år, vil det i et jevnt tempo bli skapt nye automatisk fredete objekter innenfor de to kategoriene. Med begrepet skapt menes det alle objekter og strukturer som oppfyller det relative tidskravet for å bli anerkjent som et automatisk fredet kulturminne. I dette tilfellet vil den årlige tilveksten være av samme karakter som 1537-fredningen, en helt ukritisk tilnærming til hva som blir vernet. Innenfor både KML og maltakonvensjonens definerende egenskaper som kjennetegner kulturminner, er fredningene i henhold til både lovens og konvensjonens hensikter. Så i slike tilfeller er blir det merkelig at perioden mellom 1537 og 1900-tallets potensielt, automatisk fredete kulturminner ikke skap ha noe vern. Som McLees (2007) tolket konvensjonen forpliktet Norge seg å ivareta spor fra alle epoker. Så deler av mer moderne historie blir fredet, men fortsatt vises det en trend hvor «firehundreårsnatten» blir bortprioritert, uavhengig ratifiseringen i 1995.

6.3 Verneverdier og ideologi

Som flere har anerkjent (Paasche 2011, Molaug 2016, Holme 2005a) har nasjonalisme vært en drivende kraft for hvordan kulturminnelovens første utgave i 1905 var forfattet. Dette var på ingen måte et særnorsk fenomen, og en lignende bølge nasjonalisme kunne observeres i store deler av Europa. Den primære holdningen og ideologiske tankegangen bak nasjonsbygging og identitet var vektlagt (Christensen 2011). Hvilke prioriteringer har dagens forvaltning? Som Hesjedal (2016:84) skriver; på avstand kan det observeres at forvaltningen har vært preget av ideologiske overtoner, som har påvirket hva som blir fredet, hva som ikke blir fredet og forskningsprosessene. Mats Burström (2001:40.41) leverer en tilsvarende tolkning fra en annen vinkel; hvor ulike grupperinger innenfor samfunnet har ulike oppfatninger av hvilke objekter, strukturer og kulturmiljøer som er verdt å verne. Dette går tilbake til teorien om kulturminnevern som en sosial konstruksjon tilpasset ulike samfunns holdninger og strømninger. Tilsynelatende er dette overførbart når prioriteringer av vedtaksfredninger og utvidelsene i KML blir gjennomført. Samtidig er Myklebust sitat fra tidligere et godt startpunkt, nemlig at kulturminner er noe som blir skapt gjennom ulike og samfunnsmessige prosesser.

Da Norges Offentlige utredninger (NOU) kom med det nye forslaget til kulturminneforvaltningen i 2002 hadde teksten tittelen «Fortid former fremtid». Dag Myklebust (2003) responderte med et tankekors over hvordan fortiden kunne påvirke, ettersom fortiden allerede har hendt. Etter noe diskusjon kommer Myklebust frem til konklusjonen at kulturminneforvaltningen i Norge har et behov for en legitimering av kulturminnevernet som konsept, så forvaltningen kan konkurrere med andre organer om tildeling av ressurser til forvaltningsarbeidet. Flere har rettet kritikk mot kulturminneforvaltningens statiske syn på verdiene til kulturminnene og manglende syn på å gjenkjenne verdier i alt som kan defineres som potensielle kulturminner (Fagerland 2011, NOU 2002, Myklebust 2003). Som et forsvar har KML blitt oppdatert med mindre tilskudd siden 1978, så enkelte kategorier ble tildelt bedre vern. Argumentet virker å ha rot i fraværet av et ideologisk og verdimesig syn som tilpasses samtiden. Ettersom kulturminnelovens definisjon av hva et kulturminne er, blir det svært vanskelig å finne et område som *ikke* har potensiale for å finne fornminner i (Myklebust 2003). I slike tilfeller er det en liten motsigelse at en så bred definisjon skal bli avgjort av en avgrensing i tid og rom for hva som er vernet, uavhengig om det passer inn i defineringen.

I NOU (2002:116/188) anbefaler utvalget at arbeidet med å utforme en helt ny lov for kulturminner-og miljøer, samt forskning på metoder som kan benyttes til å overvåke overnevnte fornminner. Begrunnelsen blir forankret med tvetydig språk som leder til misforståelser, juridiske rettigheter og lav grad av økonomisk likeverd (NOU 2002:115-116). Loven har vært utsatt for flere revideringer og tilskudd fra 1978 til dags dato, med samme begrunnelse; å verne om fortiden som en ikke-fornybar ressurs. Flere av nevnte tilskudd har blitt beskrevet av Dag Myklebust (2003:9) som «lappverksrevisjoner», blant annet vurderingen om begrepet verdi. Dette er en henvisning til utvidelsene som omhandler både samiske kulturminner og skip.

I KML §2 fjerde ledd vektlegges det «verdifulle» kulturminner, noe som åpner muligheten for forvirring. Det blir implisert at samtlige strukturer til en viss grad besitter ulike verdier, og da må det nødvendigvis være et subjekt som vurderer dette. Den største kategorien for grunnlaget til kulturminnevernet er ifølge Myklebust (2003) nyttebegrunnelsen, hvor argumentet er å tilskrive for eksempel økonomisk verdi og symbolverdi på eldre bygninger. Likevel er verdibegrepet i problematisk i seg selv; hva som betyr noe for mennesker er basert på interesser, kultur, gruppetilhørighet, bakgrunn, kunnskap, erfaring og flere faktorer (NOU 2002). De ulike faktorene vil kunne medføre diverse oppfatninger av hvilke verdier som kan tilskrives ulike strukturer, så for forvaltningen bør det være i deres interesse å inkludere interessenter for en levende debatt.

Ulik forståelse av hva et kulturminnevern er som NOU publiserte viser ifølge Myklebust (2003:17) at forvaltningen har begynt å reflektere over utfordringene på vernegrnlaget. På bakgrunn av KMLs formulering er ikke dette nødvendigvis et problem per dags dato ettersom grensene er absolutte. Derimot skaper det et problem når ikke-vernet materiale trenger beskyttelse, spesielt gjennom forpliktelser som maltakonvensjonen påkrever.

Hovedargumentene som ligger til grunn for bevaring av kulturminner er følgende; kulturminner som en ikke-fornybar ressurs, kunnskapspotensialet og ivaretagelsen for fremtidige generasjoner (Holme 2005a, NOU 2002, Lipe 1984). Å ta vare på bygninger og anlegg for fremtiden er noe Ruskin beskriver og argumenterer for. Dette argumentet er den ideologiske hovedårsaken som ligger til grunn for det meste av kulturminnevern. Cornelius Holtorf (2011) skildrer et annet bilde av argumentet om ikke-fornybarhet; ettersom respektive

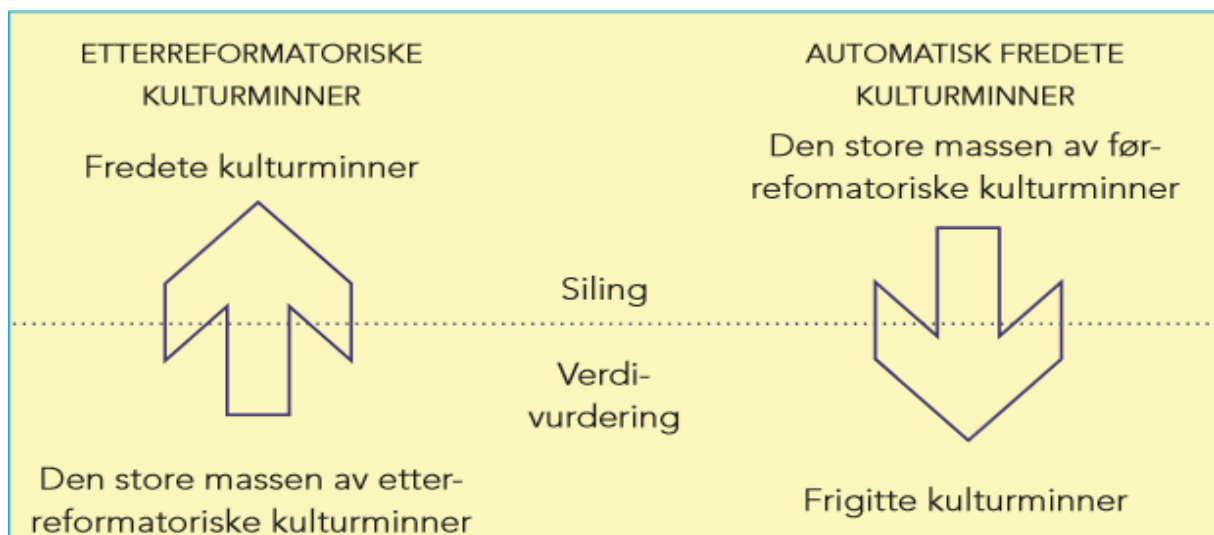
generasjoner skaper egne definisjoner for kulturminner. Dette ville dermed medføre at kulturminner i prinsippet blir fornybare, ettersom definisjonen, holdningene og verdiene fornyes. Slik vil også kulturminnene dermed være fornybare. Dette kan se ut til å være gyldig, på bakgrunn av hvordan den første loven ble skapt, da en forsamling ble enige om hvilke deler av fortiden som skulle beskyttes og hvilke verdier som ble plassert på fortiden.

Det er naturligvis flere argumenter som ligger til grunn for forvaltning av fortiden, men overnevnte poenger forekommer svært ofte i ulike artikler. NOU (2002:30) og Holme (2005a) skriver om forvaltningens visjoner, mål og strategier for kulturminnepolitikk; spesielt vektlagt blir poenget om å vise et representativt og kulturelt mangfold. Derimot så virker mangfoldet å ikke inkludere etterreformatorikken basert på vedtaksfredninger og grensen for hva som er automatisk fredet, dermed så blir ikke overnevnte, representative utvalg berørt for denne perioden. Stugu (2011:90) påpeker at de ideologiske argumentene i 1904 var samstemte da grensen ble satt til 1537 av datidens involverte, da var fortiden over. Her kom det nok frem at en periode med å være underlagt to forskjellige land ikke ble ansett for å være forenlig med samtidens nasjonalisme.

Dette er likevel noe om kan diskuteres, i all den tid førnevnte grenser som stående bygninger, skip og samiske grenser ble inkorporert i senere utgaver av loven. Forvaltningen har dermed plassert en større verdi på kulturminnene som ble inkludert i utvidelsen enn materiale fra unionstiden. Her blir det i tilfellet sammenlignet to ulike tidsperioder med ulike syn på hvordan samfunnets holdninger er i samtiden. Fagerland (2011) oppsummerer en kritikk av forvaltningens vernegrnlag og fokus på inkluderingen av et altomfattende kulturminnebegrep, noe som paradoksalt kan medføre at fornminner blir undefinerbart. Det blir referert til motsigelsen å ha et begrep som identifiserer materiell kultur som et kulturminne, å så sortere dette utvalget basert på alder.

Når majoriteten av vedtaksfredninger blir gjort nærmere moderne tid, faller etterreformatorikken i en forvaltningsmessig gråson (Fagerland 2011). Implisitt ligger det et faktum at materiale fra etter reformasjonen hverken er gammelt nok til å bli automatisk fredet, eller nytt nok til å bli vedtaksfredet. I all den tid kan samtlige verdimesse kriterier som blir tilskrevet førreformatorisk materiale, bli overført til det etterreformatoriske med spesiell vektlegging på kunnskapsverdi. Dette har blitt vist gjennom de arkeologiske undersøkelsene i

kvadraturen og Jönköping, hvor resultatet i begge tilfellene var en berikelse om fortiden. Kriteriene Riksantikvaren viser til (Figur 2) som må oppfylles i en ikke-avklart grad og prioritering før vernestatus blir oppnådd. Spesielt i tilfellet med eksemplene, kan dette fint kombineres med et utvalg av kriteriene Riksantikvaren benytter seg av i en fredningsprosess. Viktigste av dette er kriteriet om vern ettersom det er få skriftlige kilder om emnet fra den perioden. Under utgravningen ble det funnet fyllmasse og strukturer som ikke var beskrevet i dokumenter og ga dermed større innsikt i bruken av området enn hva noe kart kan gjøre. Informasjon blir dermed en verdi som kan knyttes tett opp mot materiale fra Oslo, og tilsvarende lokaliteter hvor skriftlig dokumentasjon ikke er sterkt tilstedeværende. Vedrørende informasjon som en verdi; argumentet som har blitt ført at skriftlige kilder kan gjøre arkeologi overflødig (McLees 2011). Kulturminnelovens ideologiske formål med vernet er å ta vare på kulturminner som en vitenskapelig ressurs og kildemateriale, som skrevet i §1 andre ledd. Ved å definere kulturminner som vitenskapelig ressurser, blir det plassert kunnskapsverdier på kulturarven. Tatt i betraktning lovens definisjon av fornminner, formål og kombinerer dette med lovteksten om automatisk fredning, virker det som loven ikke er synkron med hvordan fornminner blir definert. Ettersom det potensielle omfanget av kulturminner er definert så bredt, virker det å være en arbitrær avgrensning for hva som er verdt å ta vare på. Med andre ord en helt ukritisk tilnærming for fredning av alt som er eldre enn 1537 og unntaksvis fredning av yngre strukturer med samme verdigrunnlag.

Figur 3. Viser hvordan kulturminner passerer en «siling» og verdivurdering Kilde: Fra Borud og Gjendem 1993.

Ved hjelp av Jørn Holmes (2005a:27) oversikt vises det tydelig i fornminneregisteret per år 2004 et antall på 180 000 automatisk fredete fornminner mot omtrent 4800 vedtaksfredninger hvorav 4600 er bygninger Dette er eksemplifisert gjennom bilde (Figur 3): Grensen representerer fredningsnivået, hvor det er en større mengde kulturminner fra før og etter reformasjonen. I det etterreformatoriske materialet er det en silingsprosess og verdivurdering som blir lagt til grunn for å vurdere verneverdighet gjennom vedtak. Når oversikten Holme frembrakte er det nærliggende å tolke silingsprosessen og verdisettingen i en spesifikk retning; nærmeste utelukkende vedtaksfredning stående bygninger og dermed en ubalanse i hvordan forvaltning behandler kulturarven som ikke har automatisk vern. I den store massen av etterreformatoriske kulturminner og verdivurderingen blir dermed en utvelgelse blant bygninger basert på estetikk. Det er naturligvis andre verdier som kan tilskrives bygninger, som autentisitet, representativitet og kunnskapsverdi (Holme 2005). Tatt i betraktning er det mulig å forsvare hvordan forvaltningen løser vedtaksfredninger gjennom saksbehandling. Likevel er ikke dette optimalt ettersom forvaltningen selv motstrider sitt uttalte mål om å bevare et representativt utvalg av historien. Bygningsvernet i seg selv representerer ikke et problem i forvaltningsarbeidet, men den tydelige favoriseringen som gjøres bevisst eller ubevisst (Håpnes et.al 2016).

Dette er naturligvis bare en oversikt over de registrerte kulturminnene, det er rimelig å anta at et større antall fornminner ikke er registrert. Så loven er ideologisk sett formulert for å verne alt som passer definisjonen av kulturminne, likevel vises det en klar henvisning til at det kun er stående bygninger som blir prioritert av materiale som ikke er automatisk fredet. Prioriteringen av vedtaksfredningen kan dermed medføre at synet på kulturminner fra etter 1537 er redusert til synlige strukturer. Dermed vil anlegg under overflaten bli ansett som mindre verdifulle, noe som igjen henviser til en prioritering av estetiske verdier. Paradigmet om å verne fortiden var etablert allerede i 1905 og verdiene som lå i kildematerialet var høyaktuelt (Solberg 1999). Ikke bare har det skjedd en del innenfor forskningsmiljøet siden den perioden, men tiden har beveget seg vekk fra den originale datoen. Dette kommer godt frem når Britt Solli (2003:38) belyser problemet arkeologi har med nasjonale overtoner og hvordan forvaltning og forskningen på dette området ikke skal overskygge det eksisterende mangfoldet. Det blir ikke nevnt hvilket mangfold, men det er nærliggende å tro, med forvaltningshistorie som grunnlag, at nasjonalistisk ideologi har en ødeleggende effekt på det som ikke blir regnet som nasjonalt.

Det som ikke ble ansett som en verdifull kulturarv er nå enda eldre fra lovens første versjon i 1905 og representerer en periode i norsk historie som har blitt lite verdsatt. Senere har begreper som verdensarv blitt spredt i internasjonal målestokk, hvor argumentene ikke lenger vektlegges med «nasjonal historie», men en felles historie som tilhører alle (Omland 2006). Eksempler på dette er naturligvis maltakonvensjonen og UNESCO sin verdensarvliste, selv om sistnevnte ikke nødvendigvis er designet for arkeologisk kulturarv. Argumentet for hvorfor vi verner har dermed utviklet seg fra det nasjonalistiske fokuset til et internasjonalt engasjement, i likhet med holdningene til den etterreformatoriske perioden. Et problem med primærfokus på vern av stående bygninger ligger i hvilke verdier forvaltningen implisitt legger vekt på. Kulturlag og stående strukturer kan ha homogene verdier som informasjon, autentisitet etc. Autentisitet som verdi impliserer noe som er ekte, pålitelig eller sann og er som oftest et viktig poeng i internasjonale avtaler (Anker 2007:44). Dermed er det tydelig at estetikk og opplevelsesverdi tilsynelatende blir oftere prioritert enn strukturer som ikke kan tilskrives nevnte verdier.

Opplevelsesverdier, estetikk og arkitektoniske verdier blir svært vanskelig å tilskrive for eksempel kulturlag eller andre «usynlige» kulturminner. Holme (2005a) argumenterte for objektive verdier, og med en kunnskapsbasert forvaltning bør denne verdien stå høyere for å etterkomme anlegg som kan gi mye informasjon, men som er under bakken. Dette er noe Lipe (1984:7) diskuterer når ulike verdier skal tilskrives, og samtidig er estetikk ofte mer iøynefallende ettersom det kan sanses og oppleves. Det er enklere å forsvare et vern av en struktur som det er mulig å se. I KML blir det ikke beskrevet hvilke verdier som skal brukes og den eventuelle rekkefølgen samt prioriteringen skal gjennomføres. I §20 første ledd av KML kan kulturmiljøer bli fredet på bakgrunn av områdets kulturhistoriske verdi. Pr 2004 er det fredet fire kulturmiljøer etter vedtak (Holme 2005a:27). Så fredning av kulturmiljøer er en sjeldent gjennomført prosess, og vil dermed heller ikke være et godt virkemiddel for beskyttelse av ikke-automatisk fredede kulturlag.

Kulturmiljø er dermed en forholdsvis unik måte å frede områder med kulturminner på, som gjør det usannsynlig at dette blir en gunstig form for beskyttelse. I all den tid maltakonvensjonen aksepterte og vektla presset på arealer, blir det fort usannsynlig at store områder i urbane miljøer skal bli gjort utilgjengelige for byggeprosjekter.

Riksantikvar Jørn Holme (2005a:27-28) skriver at loven kan virke ubalansert i forhold til ulike typer strukturer som bare har noen år mellom seg; eksempelvis et pløyespor fra 1536 eller en yngre bygning som ikke passer alderskravene. Her blir det implisert at loven kan virke noe tilfeldig med et svært strengt vern av alt, uavhengig av type, hvorav strukturer med en oppfattelse av verneverdighet ikke har beskyttelse. Likevel er eksemplet noe kunstig ettersom bygninger er i særklasse den mest prioriterte kategorien for vedtaksfredninger, mest sannsynlig på bakgrunn av estetikken og opplevelsesverdien. I tilfellet med pløyesporet blir dette fredet ukritisk med 1537-grensen, og dermed vil dette automatisk medføre at kulturminnet er av nasjonal verdi.

I kontrast til dette har vi Christian IVs by i Oslo som i henhold til eksemplene i stor grad blir utgravd ettersom det ligger automatisk fredete kulturminner i umiddelbar nærhet. Og dette fra en periode hvor stående strukturer frem til 1649 blir automatisk fredet. Kunnskapspotensialet som ligger begravet med tidligere bygninger kan være like stort som i en stående bygning. I slike tilfeller må forvaltningen anerkjenne kunnskapsverdiene som ligger i strukturene under overflaten, selv om det tidligere har vært fokus på andre områder. Dermed oppstår det en ideologisk kontrast i hvordan KML har blitt forfattet og hvordan forvaltningen håndhever paragrafen om fredning etter vedtak.

Samtidig blir det lagt vekt på skjønnsutøvelse av verdigrunnlaget ved vedtaksfredning; her spesifiseres det at verdikriteriene ikke er et system, men vektlagt basert på både nasjonale og regionale vilkår (Holme 2005b:144). Her er det et stort rom for kritikk av denne utøvelsen, ettersom det ikke er utviklet en felles metodikk eller systematiserte krav hvor hvordan denne prosessen skal foregå (Anker 2007:17-18). Fredning betyr dermed at objektet har en nasjonal verdi, som beskrevet lenger opp. Ettersom forvaltningen ikke ønsker å verne alt er faglig skjønn en nødvendighet for å sikre fredning av det målgitte representative utvalget.

Hovedproblemet med dagens situasjon er at dette utvalget tilsynelatende ikke representerer alle deler av historien, og vektlegger ikke regional og lokal verdi i fredningsspørsmålet. Det estetiske og arkitektoniske ser ut til å være grunnleggende verdier for tidligere vedtaksfredninger basert på utvalget av gjennomførte saker. Dette er ikke et direkte brudd på maltakonvensjonen, men arkeologiske strukturer som ligger under overflaten blir ikke berørt av de prioriterte verdiene. Likevel er ikke stående bygninger arkeologisk materiale, som Norge har forpliktet seg til å forvalte gjennom traktaten. Etterreformatoriske kulturlag er noe

forvaltningen ser ut til å ha nedprioritert, noe som delvis er et brudd på maltakonvensjonen. Dette kan delvis løses ved å inkludere etterreformatoriske kulturlag i vedtaksfredningen, da blir også denne typen anlegg fredet og representativiteten øker i omfang. Konvensjonens mål om forvaltning av all materiell kultur fra tidligere epoker kan regnes som et idealistisk formulert ønske. Vern av alt blir rett og slett upraktisk.

I lys av konvensjonens mangel på et alderskriterium har ratifisering medført en forpliktelse som delvis har blitt opprettholdt. Ettersom fremveksten av byer på slutten av 1500-tallet, ligger kunnskapspotensialet om distriktene i Norge. En utgravning i kvadraturen ga økt kunnskap i hvordan ordinære mennesker benyttet arealene på 1600-tallet, som ikke fantes i noen skriftlig kilde og dette blir fort overførbart til distriktsbyene. Arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi er ikke kriterier som bør fjernes, men i Riksantikvarens kravliste (publisert tidligere) bør potensiell kunnskapsverdi bli tilført som et hovedkriterium. I all den tid skriftlige kilder ikke kan gi norsk historie et komplett bilde av etterreformasjonen bør arkeologisk materiale og informasjonen det kan gi bli inkludert. Som nevnt verdsetter maltakonvensjonen in-situ vern, og oppfordrer til å benytte denne formen for vern. Dermed plasseres det en høy verdi på den informasjonen konteksten kan gi. Ved forskning er det nødvendig å vite funnets natur for å kunne gi presise resultater til prosjektet.

I en mindre undersøkelse gjennomført av Hansen (2011:105) med spørsmålet rettet mot kulturminnevern, kom det frem at majoriteten var mer opptatt av historiske hender, forfedre og levevis enn for eksempel nasjonal verdi. Kunnskapsaspektet virker å være høyere verdsatt enn hvilken verdi som er plassert på objektet i form av nasjonal/regional/lokal verdi. Denne undersøkelsen kan underbygges med Jørn Holmes (2005:17) observasjoner når 72% av spurte mener lokale myndigheter bør engasjeres i vernet av lokale fornminner. Laurajane Smith (2006:21) forklarer hvordan forvaltningsapparatet avgjør hvilke anlegg og monumenter som skal defineres som kulturminner, i en prosess som ekskluderer lokale fra deltagelse.

Med oversikten over fredningskriteriene til Riksantikvaren som ble presentert lenger opp; er det et godt argument for å vektlegge mindre eller fjerne kriteriet som omtaler nasjonal verdi og heller prioritere kulturminner av en mer lokal betydning. Dette virker å være kulmineringen av det Fagerland (2011:103) skriver når kulturmiljø-og minners samfunnsinteresse ble utvidet fra små grupper til å vekke interesse i hele befolkningen. Da er

det særdeles viktig å inkludere lokalsamfunn i bestemmelsen av verneverdige anlegg i deres miljø. Med befolkningens holdninger til kulturminner blir det enklere å forsvare å frede anlegg som mangler beskyttelse gjennom KML. Dermed prioriterer forvaltningsapparatet viktigheten av nasjonal skala høyere enn hva deltagerne i undersøkelsene gjorde, som i større grad verdsatte kunnskapen.

Med andre ord er dette eksempel på hvordan lokale og verneverdige anlegg har en viktig rolle i lokalmiljøene med identitetsverdi og lokal kunnskapsverdi, og bør ha en prioritert plass i fredningsplanene. Dette er en observasjon Anders Hesjedal (2016:95) deler, nyere tids kulturminner er noe befolkningen lettere kan identifisere seg med, som i seg selv er en verdi. Jørn Holme omtalte tidligere dette som identitetsverdi, som var en av flere verdier som kunne tilskrives ulike strukturer.

Kunnskapsverdi er oftest den mest sentrale verdien som kan plasseres på arkeologiske strukturer under overflaten. I eksemplene fra materialgjennomgangen er dette også en rød tråd, likevel oppfatter Burström (2001:41) at verditeori er subjektivt til hvilken kontekst kulturminnene befinner seg i. I dette tilfellet er det inspisering til refleksjon som blir benyttet, og konteksten er ulike oppfatninger om samme fenomen, og spiller dermed i større grad på det følelsesmessige ved kulturminnevern enn det faktuelle (Burström 2001:41-42). I likhet med Holme (2005a) sine positive inntrykk av å leve med kulturminner, er dette en tilsvarende oppfatning. Kontekst i seg selv er et resultat av flere faktorer, ideologisk bakgrunn ett av dem og kan endres basert på hvem som vurderer. På en annen side blir dette vanskelig for forvaltningen å vurdere, ettersom følelser er svært vanskelig å vurdere på en objektiv måte. Likevel er det et tilsvarende argument Holme (2005:13-16) benytter seg når positive aspekter ved å leve med kulturminner blir benyttet, som økt livskvalitet.

Stefan Larsson (2011:282-284) analyserer verdiforskjellene i den norske og svenske kulturminneloven, og impliserer at den norske forvaltningen ikke plasserer noen form for verdi på etterreformasjonen som kunnskapsobjekt. Denne holdningen er ikke Larsson alene om å fremheve. Tidligere har flere stemmer i debattklimaet anklaget forvaltningen for å ignorere etterreformatorikken, det som er nytt med denne kritikken er hvor eksplisitt anklagen er; total mangel på anerkjennelse av verdi. Tilsynelatende er dette er akseptabelt og legitimt argument når kulturminnevernets historikk blir gjennomgått, med neglisjeringen av samisk arv fra 1905 hvor nasjonsbygging var hovedtankegangen bak ivaretagelse av et utvalg

kulturminner fra før reformasjonen. Kritikken er ikke nødvendigvis berettiget det store bildet ettersom det stadig gjennomføres vedtaksfredninger, selv om dette primært baseres på arkitektonisk verdi.

Denne artikkelen ble publisert før Riksantikvarens fredningsstrategi mot 2020 ble publisert, så den refleksjonen kombinert med innrømmelsen at ingen etterreformatoriske kulturlag var fredet, stemmer nok. Sammen med et gjensyn i Holmes statistikk over ulike kategorier hvor det synliggjøres hvilke strukturer som er favorisert, som støtter dette. Vedlagt er det også færre vedtaksfredninger fra perioden umiddelbart etter reformasjonen, dermed kan kritikken Larsson leverer bli akseptert som et legitimt argument mot forvaltningsarbeidet og innsatsen som blir nedlagt i ikke-fredete kulturlag. Nødvendigheten av å verdsette arkeologien som noe eget og berikende, vil hjelpe på styrken til forvaltningen, når undersøkelsen viste til kunnskap som den viktigste faktoren. McLees (2016:56) beskriver prosessen som utviklet kulturminneforvaltningen fra «båstenkning» til å se verdien i et mangfoldig vern som formidler immaterielle verdier for nåtidens samfunn. I likhet med eksemplifiserte utgravninger som viste et annet aspekt av fortiden enn elitens tilværelse, er arkeologiens verdi at kunnskap er av en mer triviell og hverdagslige sider av fortiden kommer frem. Det kan igjen vises til eksemplene fra både Oslo og Jönköping hvor hverdagsliv og bruken av plass kan vises gjennom de materielle restene som ble gravd ut.

McLees (2016) utførte en undersøkelse i Trondheim til å belyse hverdagsliv på slutten av 1600-tallet, som i mindre grad er belyst gjennom skriftlige kilder som i større grad har dekket overklassens historier enn normale menneskers. Likevel hindrer ikke dette arkeologer å bruke skriftlige kilder i situasjoner som kan fylle ut forklaringsproblemer i forskningen, som Pettersson (2011) gjorde da Jönköping ble gravd ut. Arkeologien som kildeverdi må dermed forsterkes, som nevnt tidligere har etterreformatorisk arkeologi i hovedsak blitt vurdert for å være en substitutt til historie og arkitekturhistorie. Dette skyldes nok at KML med tilhørende grenseinndeling la indirekte føringer på hvilket materiale som skulle bli prioritert av arkeologene. Ettersom arkeologiske undersøkelser i Norge primært blir gjennomført på bakgrunn av § 9 i KML, kan det dermed forklares hvorfor ikke-fredete kulturlag har blitt nedprioritert. Skjønt kulturminneloven omtaler fornminner som en ressurs og vitenskapelig kildemateriale og verdien dette har. I all den tid oppfattelsen av kunnskap om fortiden verdsettes høyere enn objektets regionale natur, er det enkelt å argumentere for en styrke i

vernet til etterreformatoriske kulturminner burde bli gjennomført. Dermed har ideologiske og verdimeslige syn fra 1905 som ikke lenger er representative i dag har påført ikke-fredet arkeologi mindre kunnskap enn fredet.

Likevel har KML hatt flere utvidelser hvor ulike kriterier blitt inkludert (Lov om Kulturminner 1978). Dette kan vises som en trend hvor materiale fra nyere tider blir inkludert. Med den nyeste fredningsplanen til Riksantikvaren kan det se ut til at etterreformatorisk materiale får offisielt tilskrevet kunnskapsverdi og vernestatus. Denne utviklingen blir riktignok ikke mulig å se før planen er gjennomført. Utvalget av automatisk fredete kulturminner har også medført at materiale som blir funnet i løpet av ulike utgravninger som ikke har vern, ofte har en tendens til å bli kastet og fratatt forskningsmuligheten (Hesjedal 2016, McLees 2016). Det er tid for å innføre en systematisk tilnærming der arkeologiske kulturlag sin kildeverdi blir vurdert og sikret på en mer konsekvent måte (McLees 2007:144).

Denne handlingen danner et verneideologisk problem; ettersom forvaltningen tar vare på fortiden for fremtidens generasjoner, blir det samtidig avgjort hva som skal bli ivaretatt. Arkeologer har i henhold til sitt yrke proklamert verdiene som ligger i «usynlige» kulturminner fra nyere tid (McLees 2007). Likevel var det som nevnt tidligere, et problem i det tverrfaglige miljøet hvor det etterreformatoriske arkeologiarbeidet kun var ansett som en substitutt for arkitektur og historiske studier. Dette underbygges av prioriteringen av stående bygninger og hvordan slike strukturer dominerte listen over vedtaksfredete kulturminner. Fordommen mot etterreformatorisk arkeologi som tilskudd for andre disipliner er noe som bør motarbeides. Viktigheten av utgravninger i materialgjennomgangen kan bli benyttet for å understreke hvordan arkeologi kan gi andre forklaringer og dermed være en egen forskningsgren, som har blitt etablert for førreformatoriske studier, i tillegg til arkitektoniske og historiske studier. Det optimale blir en tverrdisiplin som anerkjenner verdiene andre studier tilfører egne grener og dermed produsere bedre forskning om fortiden.

Et av de ideologiske nøkkelordene i dagens forvaltning er ifølge Brit Solli (2003:38-39) mangfold, med underbyggende argumenter om endringen av kultur gjennom tid, og kulturminneforvaltningens rolle i å sikre denne dokumentasjonen. Mangfoldet i denne sammenhengen blir dermed å ivareta den kronologiske rekkefølgen hvor utvikling har foregått. Dette stemmer godt overens med forvaltningens uttalte mål om å verne om ulike

strukturer fra forskjellige tider, selv om dette i praksis kun har blitt delvis gjennomført. Å verne om mangfoldet i historien blir dermed også å ta vare på de ulike epokenes særpreg, som også sammenfaller med maltakonvensjonen, noe som ikke ble gjort på grunnlag av den nasjonalistisk-ideologiske strømningene på 1900-tallet. Overnevnte nasjonalistiske strømninger medførte som tidligere nevnt at minoriteters kulturminner mistet den nåværende egenverdien, for å få dem tilbake i lovverket gjennom senere revideringer.

Samiske kulturminner har i dag et svært sterkt vern, ettersom datidens ideologiske faktorer nå har blitt endret med tiden, og minoriteters kulturhistoriske fortidsminner har fått tilskrevet like verdier som andre automatisk fredete objekter (Solli 2003). Verdier blir dermed gradvis tilskrevet materiale som bevisst ble utelatt av nasjonalistiske grunner tilbake i 1905. Til tross for dette bærer enda KML et visst nasjonalistisk preg ved å holde ved på 1537-skiellet som ble satt på et helt annet verdigrunnlag. Ved etterreformatoriske kulturlag i urbane miljøer var dette omsider plassert sist på prioriteringslisten til Riksantikvaren på strategien frem til 2020. Årsaken til denne plasseringen var mangelen på kunnskap og registreringer (Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 vedlegg 1). Dette skyldes igjen ringvirkningen de verdimeslige årsakene som i senere tid medførte den systematiske nedprioriteringen av unionstiden med både Danmark og Sverige. Neglisjeringen av den etterreformatoriske kulturarven og fraværet av et register er dermed brudd på maltkonvensjonen, samtidig er heller ikke det representative utvalget av kulturminner sikret. Det er nå mer enn hundre år etter den første versjonen av kulturminneloven, og forvaltningen har endret tankegang vedrørende vern av Norges etterreformatoriske kulturarv, der en trend mot et mer allsidig vern har blitt vist. Det blir vanskelig å kvantifisere innsatsen forvaltningen har nedlagt i dette før år 2020 gitt den lange behandlingstiden.

Det som er mulig å spore fra lovens inntredelse i 1905 og utover er hvordan forvaltningens tankeprosess og verdisyn har endret seg fra et utelukkende nasjonalistisk perspektiv, til deriblant å inkludere samisk arv. Paradigmeskiftet i forvaltningsarbeidet skyldes nok i stor grad at samtiden har andre holdninger enn for hundre år siden, og nasjonsbygging ikke lenger er et aktuelt tema når Norge som nasjon er konsolidert. Resultatet av dette er også et økende fokus på kulturminnene som ble utelatt fra 1905-loven. William Lipe (1984:2-4) skriver om assosiasjons/identitetsverdi og oppfatter dette som en viktigere og i større grad essensielt til forvaltningen, ettersom dette er verdiene som skal være koblingen mellom vern og samfunn.

Da er det passende at KML gjennom tiden har blitt tilpasset i verdsetting av annen kulturarv. Dette argumentet henviser til et tidsperspektiv som forteller om en dynamisk forvaltning og et skiftende verdisyn. Guttormsen (2006) underbygger et tilsvarende argument, og forklarer at et samfunn i endring med tilhørende holdninger, tankesett, ideologi og verdier gjennomgår endringer. Tidligere har det vært nevnt hvordan verdier endrer seg basert på flere individuelle faktorer, nå er det samme fenomenet forklart på et makroperspektiv.

Alle overnevnte argumenter underbygger tankesettet om et kulturminnevern som er i endring, og hvordan forvaltningen bør tilpasses moderne utfordringer for å gjennomføre dets mål; å sikre fremtidige generasjoner et utvalg av kulturminner. Som Hobsbawn og Lowenthal underbygget med deres tanker, er det samfunnet og dets deltagere som konstruerer definisjonen av kulturminner, og dette resultatet av dette er kulturminneloven. Likevel er dagens forvaltning fortsatt avhengig av en sosial konstruksjon som ble skapt for over hundre år siden. Internasjonalt fokus på kulturarv og spesielt fokuset på «vår felles» arv, tidligere var det nasjonsbygging som var fokuset, nå viser trenden ivaretagelse av kulturminner som et internasjonalt fenomen. Maltakonvensjonen som nevnt tidligere understreker at kulturarv tilhører en felles identitet, den Europeiske.

Dermed har en endring i tankegangen fra nasjonalisme til universalisme endret verdisynet til forvaltningsapparatet. På den måten Nanna Løkken (2014) skrev, så var kulturminnevern resultatet av politiske prosesser, og igjen dermed resultatet av hvilken tone, verdier og ideologiske argumenter som styres av politikken. Det er sporbart i lovteksten med den mer inkluderende rekken med utvidelser. Loven har blitt utsatt for større tilskudd selv om den originale grensen er gjenværende, noe som igjen påpeker at forvaltning ikke er en statisk institusjon med fastsatte holdninger, men et sosialt konstrukt som endrer seg med holdninger og tid.

7 Oppsummering

Innledningsvis skulle problemstillingen ta for seg hvordan forvaltningen i Norge etterkommer maltakonvensjonens krav om å føre et register og ivareta kulturminner fra alle epoker, primært den etterreformatoriske kulturarven som står uten juridisk beskyttelse. Samt påvise hvilken verdi etterreformatorisk materiale har. Svaret i dette tilfellet blir todelt; det er liten tvil om Norges innsats på kulturminnefronten for kulturminner som er eldre enn 1537, samt enkelte prioriteringer med skipsfunn og samiske funn eldre enn hundre år. Loven er svært unik ettersom den, i motsetning til svært mange andre lover, har en absolutt dato for når kulturminner skal bli automatisk fredet.

Dette arbeidet er godt dokumentert og konsensus på forskerfronten samt internasjonalt anerkjent; Norges kulturminnelov er blant de absolutt sterkeste. Derimot har det eksistert en lang tendens i forvaltningen for å kun etterkomme deler av kulturminneloven. Dette synes i området for de kulturminnene som ikke er automatisk beskyttet gjennom fredningsdatoene, nemlig det etterreformatoriske materiale. Kulturlag og anlegg fra denne tiden har ikke fått tilstrekkelig oppmerksomhet og ressurser fra forvaltningsinstitusjonene på bakgrunn av hvordan lovens første utgave i 1905 ble formulert.

Dette igjen skyldtes et annet ideologisk og verdimelessig grunnlag med rot i nasjonsbygging, nasjonalisme og identitet. Alt som ikke ble ansett som norsk, i.e. samisk og strukturer fra en tid Norge var underlagt Danmark og Sverige, ble ikke ansett som adekvat kulturarv og ble dermed avskrevet. På denne måten var grunnlaget for en avvisning av etterreformatorisk arkeologi fastlagt. Denne aldersgrensen ble igjen ikke forandret da dagens versjon ble skapt i 1978 og trenden fortsatte, det etterreformatoriske hadde ingen verdi for forvaltningen. Vedtaksfredninger har vist i hvilken grad både arkitektur og krigsminner blir prioritert, så tidsmessig blir anlegg fra 1500 og 1600-tallet plassert i en gråson; ikke gammelt nok for vern, men heller ikke tilstrekkelig moderne for å bli vedtaksfredet. Dette er til tross for en tverrfaglig enighet om at 1537-skiellet representerer en politisk og religiøs merkedag, og ikke et materialistisk skille. Likevel har datoen ofte blitt benyttet i ulike sammenhenger fordi den representerer noe mer for Norge enn bare et skifte i statsreligion, men også hendelsen da Norge ble inkorporert i det danske kongeriket. Resultatet har vært mindre stimulans til forskning som gjennom ringvirkninger som i negativ grad påvirker kunnskapen om den umiddelbare tiden etter reformasjonen. Denne effekten har vært selvforsterkende med

utbyggelsen av de urbane miljøene, som også inneholder informasjon om etableringen av de første byene på 1500 og 1600-tallet. Resultatet av dette har vært anklagelser fra ulikt hold om at Norges kulturminneforvaltning ikke plasser noen som helst verdi på denne kulturarven, som også dermed kan oppfattes som et direkte brudd på Maltakonvensjonen som ble ratifisert i 1995.

Verdien i det etterreformatoriske materialet er godt dokumentert gjennom utgravningsarbeidet som er gjort i Christians IVs by, spesielt gjennom lokalhistorisk betydning i en periode som ikke er godt dokumentert i skriftlige kilder. Det har også blitt påpekt og argumentert for at skriftlige kilder alene ikke kan forklare denne perioden godt nok. Dette har blitt vist med undersøkelsene i Oslo, Jönköping og Eidsvollsbygningen. Delkonklusjonen er på bakgrunn av denne empirien at arkeologi fortsatt har en større rolle i forskningen av nyere tids historie og definitivt har en egenverdi i form av kunnskap. Dette har blitt anerkjent i forskermiljøet en stund før Riksantikvarens nyeste fredningsstrategi kom. All den tid KML nevner kulturarv som en ressurs og forvaltningen har et eget verdisystem, så etterkommer definitivt etterreformatorisk kulturarv disse kriteriene og bør vernes.

Verdier som kan tilskrives ulike anlegg er ikke betinget på alder, men hvilken kunnskap og opplevelse som kan formidles til mottakere. Kunnskapsverdi kan enkelt knyttes opp mot ikke-fredete kulturminner, i liket med automatisk fredete. Når dagens situasjon tilsier at det ikke er noe system for å vektlegge de ulike kriteriene for verdi, så er det nødvendig med en skjønnsutøvelse. Denne prosessen kan være svært relativ og situasjonsbasert. Dette er noe som kommer til syne når lokalinnbyggere og landets befolkning blir trukket inn; hvor nøkkelpoenget er ikke hvilken alder som er viktig, men hvilken kunnskap som kan hentes ut fra strukturene. Kunnskapen er essensen og bør være kjernen i en sunn forvaltning, som dermed kan trekke beslutninger basert på kunnskap som har blitt ervervet gjennom forskning, noe som er bredt anerkjent.

Det er dermed underlig at det ikke har blitt gjort endringer som reflekterer denne holdningen, spesielt ettersom positive erfaringer finnes i lokalmiljøene hvor begreper som nasjonal verdi har mindre betydning enn kunnskapsproduksjonen. Spesielt når både forskermiljøet, Maltakonvensjonen og befolkningen prioriterer ulike faktorer når verdier skal plasseres på kulturminnene. Den ukritiske fredningen av det Jørn Holme omtalte som et ardspar faller litt i skyggen av informasjonen som ligger lagret under bakken i kvadraturen og andre bysammenhenger. Spesielt i urbane miljøer som historisk sett har sterk plasskontinuitet ligger

det potensielt større mengder med arkeologi under overflaten med tilsynelatende stor kunnskapsverdi. Det er heller ikke fordelaktig at etterreformatorisk materiale har blitt kastet ved utgravningsprosjekter der hovedfokuset har vært på tiden før reformasjonen. Som igjen er et eksempel på hvordan KML har lagt styring på hvilke kulturminner som skal registreres og ivaretas fra prosjekter, når bakgrunnen for prosjekter har vært å utforske om foretaket kommer i konflikt med den automatiske fredningen.

Forskjellen ligger i at bygrunnen kun blir beskyttet av den umiddelbare nærheten områdene har til automatisk fredete kulturminner, noe som eksemplene viste gjentatte ganger. Det blir en form for indirekte vern som områder med mindre grad av plasskontinuitet ikke kan bruke som argument for beskyttelse. Som eksemplene viste, det er primært den tilstedeværelsen som gir noen grad av beskyttelse, selv om denne i prinsippet ikke er juridisk. I mindre urbane strøk er det ikke tilsvarende grunnlag for å aktivere undersøkelsesplikten. Det kreves naturligvis slik loven er formulert i dag, å frede ardsåret i stedet for store deler av gamlebyen, dermed er ubalansen i forvaltningen godt synlig. Det hjelper heller ikke at KML oppfattes som svært tungvint i deler av forvaltningsapparatet, som igjen medfører manglende utførelse av arbeid. Loven som skal beskytte landets kulturarv har dermed blitt et organisatorisk hinder for utøvere av forvaltningspraksisen.

Forvaltningsapparatet har innrømmet at etterreformatoriske kulturlag og anlegg er noe som ikke har blitt satset på, og skal starte med forskning på dette området. Erkjennelsen av at ingen slike anlegg har blitt vedtaksfredet, er et steg i riktig retning. Likevel er det ikke mulig å komme vekk det faktum at forvaltningsorganene og spesielt Riksantikvaren delvis har ansvar for hvordan dette har utviklet seg. I dette tilfellet er det mangelen på anerkjennelse av ikke-automatisk fredete kulturminner og spesielt kulturlag som er grunnlaget for kritikken. Konsekvensene av dette er brudd på maltakonvensjonens krav om inventarlisten, som kun er blitt utført for deler av historien. Når det er sagt, så ligger ikke hele ansvaret for situasjonen i dag på forvaltningsapparatet. Mangelen på ressurser er også et godt argument for hvorfor forvaltningsapparatet er overbelastet og saksbehandlinger tar tid. Likevel har flere av de kritiske stemmene i debattklimaet ført en rekke argumenter som identifiserer områder hvor forvaltningsapparatet ikke har gjort nok.

Ubalansen i lovens grenseinndeling startet tilbake da loven først ble etablert i 1905 på en tid hvor det overveldende fokuset lå på nasjonsbygging og konsolidering av landet som akkurat hadde kommet ut av flere hundre års underleggende av henholdsvis Danmark og Sverige. Så

ideologisk sett er ikke lenger dette representativt for samfunnet i dag, og det er i stedet et større fokus i retning av internasjonalisme med europeisk kulturarv. Denne utviklingen ble tydeliggjort med blant annet maltakonvensjonen og hvordan felles ansvar for en kollektiv kulturarv ble vektlagt. Kulturarv har vært et subjektivt og sosialt konstrukt fra ulike samfunn som har representert holdningene som eksistere, men nå viser utviklingen å gå mot i en større grad internasjonal definisjon.

Kulturarven er ikke noe som lenger er reservert for et land, men argumenteres for nå å tilhøre et større kollektivt minne. Det blir synlig gjennom ivaretagelse fra tidligere epoker, tidsperspektiver og alderskriterier er ikke nevnt. Selv det er i fredningsplanen til 2020, er dette nærmest som et prøveprosjekt å regne, for å kartlegge potensielle fredninger. Dette kan uavhengig av hvilket resultat som konkluderer prosjektet ha problemer med vedtaksfredning når behandlingstiden tar flere år. Slik situasjonen er i dag, står fortsatt landets etterreformatoriske kulturarv uten nevneverdig vern, og til tross for Riksantikvarens fredningsstrategi, blir først etter 2020 hvor det blir mulig å se resultatet av arbeidet. Selv om det er vanskelig å knytte estetiske verdier til usynlige kulturlag, så er det definitivt et stort potensial for kunnskapsproduksjon i slike strukturer. Forvaltningens skjønnsutøvelse i fredningssaker har en klar tendens til å favorisere stående kulturminner som kan oppleves for et publikum. En ting er sikkert, etterreformatorisk kulturarv har en egenverdi som ikke står tilbake for det førreformatoriske.

Litteraturliste

Anker, Marie Louise 2007. Kulturminnevern, skjønn og forutsigbarhet – en studie av offentlig planlegging og bevaring. Upubliert Ph.d—avhandling, Institutt for byggekunst, historie og teknologi, NTNU

Brattli, Terje 2011a. Kulturminne som samhandlingsrom: Mellom interesse, tid og materialitet i *Å lage kulturminner* redigert av Grete Swensen, Novus, Oslo.

Brattli, Terje 2011b. Forvaltning av arkeologiske fra nyere tid. Et forsøk på en analyse av etableringen av et hypotetisk diskursivt objekt. *1537 – Kontinuitet eller brudd?*, redigert av Knut Paasche, ss. 271-283, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.

Brattli, Terje og Stefan Larsson 2016. Forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid – en analyse av muligheter ved og konsekvenser av nyere tids arkeologi som forvaltningsobjekt. *1537- det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche, ss 10-26 Vitark.no.

Brendalsmo, Jan 2016. Røros før verket. Ødebygd eller kontinuerlig bosetning? i *1537 – det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Kut Paasche, ss. 118-130 Vitark.no.

Burström Mats 2011. Cultural Heritage and Antiquarian Attitude i *Current Swedish Archaeology 9 2011*, Swedish Archaeology Society.

Christensen, Arne Lie 2011. Kunsten å bevare. *Om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Council of Europe 1992. European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, revised, ETS No. 143.

Dalland, Olav 2012. *Metode og oppgaveskriving*, femte utgave, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Eliassen, Finn-Einar 1995. Norwegian Small Towns 1500-1800 i *Small towns in early modern Europe* redigert av Peter Clarke, ss. 22-50, Cambridge University Press, Cambridge.

Eriksson, Helena Ingegerd 2011. Branntakseringer og det urbane landskapet Norge i 1537-*kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 200-213, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Fagerland, Tor Einar 2011. Fra monument til Miljø: Norsk Kulturminnevern 1844-2010 i *1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 93-107, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Gaimster, David 2011. Dealing with the archaeology of the modern world in northern and central Europa. Past experience and future prospects i *1537 – brudd eller kontinuitet?* Redigert av Knut Paasche, ss. 17-35, Tapir Akademiske Forlag, Trondheim

Glørstad, Håkon 2006. Innledning og del 1 i *Steinalderundersøkelse. Faglig program*. Varia 61, ss. 1-70, Kulturhistorisk Museum, Oslo.

Guttormsen, Torgrim Sneve 2006. Mobilitet og materiell kultur: noen momenter til forskning om mobilitet som arkeologisk kunnskap i dagens landskap, *Allén, landskapet och kulturvärdena. Gångna landskap: möten mellan väghistoria och landskapshistoria*, redigert av Mattias Qviström, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp.

Hauge, Silje & Geir Strandberg Sørgård 2016. Christians IVs by: Kunnskapsstatus og forvaltningsstrategi fra arkeologiske kilder fra Christiania 1624-1950. *Primivite tider, vol.18*, ss. 131-143, Universitetet i Oslo, Oslo.

Hesjedal, Anders 2016. Krig, Okkupasjon, kulturminner og forvaltning. Et eksempel fra Troms i *1537 – det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche ss. 78, 88, Vitark.no.

Hobsbawm, Eric 1983. Introduction. *Inventing traditions in The invention of tradition*, redigert av Hobsbawm, Eric og Ranger, T, ss. 1-14, Cambridge University Press, Cambridge.

Holme, Jørn 2005a. *Kulturminnevern Lov Forvaltning Håndhevelse*, redigert av Jørn Holme Bind I, Økokrim, Oslo.

Holme, Jørn 2005b. *Kulturminnevern Lov Forvaltning Håndhevelse*, redigert av Jørn Holme Bind II, Økokrim, Oslo

Holtorf, Cornelius J 2001. Ch 22: Is The past a non-renewable resource? I *Destruction and Conservation of Cultural Property*, redigert av Thomas, J, Layton R og Stone. P G, ss.286-297, Routledge, London.

Håpnes, Roy; Knut Harald Stomsvik og Michael Kahn 2016. Aldri nevnt – aldri glemt? Om forvaltningen av nyere tids kulturlag i lys av offentlige styringsdokumenter og forvaltningspraksis i plansaksbehandling 1990-2019 i *1537- det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche, ss 38-54 Vitark.no.

Johnson, Matthew 2010. *Archaeological Theory: An introduction*, 2nd edition, Wiley Blackwell, Oxford.

Kahn, Michael 2011: En juridisk vurdering av kulturminnelovens § 15 annet ledd. Innhold og anvendelse på faste etterreformatoriske arkeologiske kulturminner i Norge. *1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 62-77, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Kahn, Michael 2016. Sikring av nyere tids arkeologiske kulturminner med reguleringsbestemmelser i *1537- det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche, ss. 26-38, Vitark.no.

Larsson, Stefan 2011. Svensk Kulturmiljövård och nyare tids arkeologi Norge. *1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 283-297, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Lidèn, Hans-Emil 1991. *Fra antikviteten til kulturminne: trekk av kulturminnevernets historie i Norge*, Universitetsforlaget, Oslo.

Lie Christensen, Arne 2011. Kunsten å bevare. *Om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Lipe, William D 1984. Ch. 1: Value and Meaning in Cultural Resources, i *Approaches to the Archaeological Heritage. A comparative study of World Cultural Resource Management Systems*, redigert av Henry Cleere, ss. 1-11, Cambridge University press, Cambridge.

Lowenthal, David 2015. *The past is a foreign country – revisited*, Cambridge University Press, Cambridge.

Løkka, Nanna 2014. Demokratisk dialog i kulturminneforvaltningen – et slag om fortiden. *Nordisk Kulturpolitisk tidsskrift*, vol 17:02 235-252.

Madsen, Stephan Tschudi 1975. Restaurering og antirestaurering. John Ruskin og engelsk bevaringsfilosofi i 1800-årene i *fortidsminneforeningens årbok 129*, ss. 23-42, Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring, Oslo.

McLees, Christopher 2007. Den forsømte kulturarven. Etterreformatorisk arkeologi i *Årbok for foreningen til norske fortidsminnesmerking 161*. Ss. 139-146, Fortidsminneforeningen, Oslo.

McLees, Christopher 2016. Modernitetens mangfoldige materialiteter: Arkeologi som kilde til nyere tids historie i Norge *1537- det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche, ss. 54-78, Vitark.no.

McLees, Christopher 2011. Materiality, modernity and urbanism: An outline for an archaeological study of urban society in Norway during the transition to the modern era *Norge i 1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 25-62, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Molaug, Petter 2016. Kulturminner I Oslo mellom 1537 og 1624: om grensesetting og kildeverdi i *1537- det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche, ss 102-118, Vitark.no.

Molaug, Petter og Geir Thomas Risåsen 2016. Arkeologiske undersøkelser gir ny kunnskap om Eidsvollsbygningen historie i Norge *1537- det vanskelige skillet. Forskning og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*, redigert av Knut Paasche, ss 88-102, Vitark.no.

Mûnoz Viñas Salvador 2002. Contemporary theory of conservation. *Studies in Conservation* 47:25-34

Myklebust, Dag 1989. Om menneskets indre organers plass i antikvarisk virksomhet – eller om teoriens nødvendighet i kulturminnevernet. *Kulturminnevernets teori og metode, seminarrapport fra Utstein kloster 8-11 mai*, ss. 7-13, Oslo.

Myklebust, Dag 2003. Kulturminnevernets begrunnelse – en pest eller rett og slett bare en plage? I *Verneideologi*, redigert av Elisabeth Seip, ss.9-17, NIKU – seminar 4.februar og 25. April, Oslo.

Myrvoll, Elin Rose 2010. Når arkeologi møter lokal kunnskap – etiske komplikasjoner. *Nordisk Museologi*, 1, ss. 78-95.

Nissen, Harald 2011. Årene 1536-1537 i norsk historieforskning i *1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 107-121, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

[NOU 2002. Fortid former framtid - utfordringer i en ny kulturminnepolitikk Norges offentlige utredninger,01, Statens forvaltningstjeneste](#)

Omland, Atle 2006. The ethics of the World Heritage Concept, i *The Ethics of Archaeology. Philosophical Perspectives on Archaeological Practices*, Redigert av Chris Scarre og Geoffrey Scarre ss. 242-259 Cambridge University Press, Cambridge.

Paasche, Knut 2011. 1537 – brudd eller Kontinuitet? i *1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche ss. 9-17, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Pettersson, Claes 2011. Stormaktens byggestenar – Jönköping kungliga faktorier 1620-1721 i det arkeologiske materialet Norge. *1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 151-183, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Riksantikvaren, Fredningsstrategi mot 2020 vedlegg 1 og 2. Elektronisk dokument.

<https://www.riksantikvaren.no/Fredning/Fredningsstrategi-mot-2020>

Riksrevisjonen 2008/2009 dokument 3:9 Elektronisk dokument.

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/2008-2009/dok3-200809/>

- Schia, Eirik 1971. En Kortvarig arkeologisk undersøkelse av 1600-talls bygrunn på Kontraskjæret. *Byminner*, Oslo Bymuseum, Oslo.
- Smith, Laura Jane 2006. Ch.1: The Discourse of Heritage I *Uses of Heritage*, Routledge, London.
- Solberg, Bergljot 1999. Arven fra trehundre generasjoner. Bruk i vår egen tid. *Forandring fryder – framtidsvern av fortidsminnevern*, Bergen Museums skrifter, nr.2, Bergen.
- Solli, Brit 2003. Seks verneideologiske momenter foran et nytt årtusen. I *Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002*, ss. 33-41. Redigert av Elisabeth Seip. NIKU Tema 5. NIKU, Oslo.
- Stige, Morten 2017 Primitive tider, In Press.
- Stugu, Ola Svein 2011. Kulturminnevernet og dei bevaringsverdige fortidene i 1537-*kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss. 77-93, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.
- Vangstad, Hilde 2011. De siste års arkeologiske funn i Bjørvika fra perioden 1570 til 2000-*lange linjer, flyktige episoder Norge i 1537- kontinuitet eller brudd?* Redigert av Knut Paasche, ss 135-151, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

Lover

Klima- og miljødepartementet 1978. Lov om Kulturminner av 9.juni

Plan- og bygningsloven av 14 juni 1985 nr.77.

Riksdagen 1988. Kulturmiljølag 1988:950

Upubliserte Kilder:

Grue, Marja-Liisa P 2014. *Upublisert tekst fra NIKU av en utgravning fra Østbanehallen,*
Utlevert fra Byantikvaren 28.03.17

Hansen, Elin 2014. *Upublisert tekst fra Oslo Byantikvar av en utgravning døpt
midgardsormen, flere steder i byen,* Utlevert fra Byantikvaren 28.03.17

Pettersson, Susanne 2014. *Upublisert utgravningsrapport av Grev Wedels plass av
Byantikvaren,* Utlevert av Byantikvaren 28.03.17.

Reiersen, Kristine 2005a. *Upublisert utgravningsrapport av Bankplassen 3 fra Byantikvaren.*
Utlevert fra Byantikvaren 28.03.17

Reiersen, Kristine 2005b. *Upublisert utgravningsrapport av Dronningens Gate 27 av
Byantikvaren.* Utlevert fra Byantikvaren 28.03.17

Reiersen, Kristine 2005c. *Upublisert utgravningsrapport av Tollbugata og Skippergata av
Byantikvaren,* Utlevert fra Byantikvaren 28.03.17

Wilson, Matthew 2010. *Upublisert rapport av Myntgata og Nedre Slottsgate av Byantikvaren*.
Utlevert fra Byantikvaren 28.03.17.

Figurliste:

Figur 1. Kart over kvadraturen.	Kilde: Utlevert fra Byantikvaren 17.03.17
Figur 2. Utvalgte kriterier for vedtaksfredninger.	Kilde: Riksantikvarens fredningsstrategi 2020 Vedlegg 2:11
Figur 3. Illustrasjon av verdisortering	Kilde: Borud og Gjenden 1993.